

**On Market Economy
and Transition**

A short story of the market economy and of the main theories about it helps to identify the crucial options of the period of transition from a highly centralised (communist) economy to the system of market economy. The period of transition is considered as a systemic transformation whose duration should be shortened, being focused on four economic objectives: the redistribution of property by consolidating the private property; the assurance of economic freedom for producers and consumers; the development of the market system in a wider macroeconomics framework; the reshaping of the social welfare system. At the same time, the economic reform should be closely coordinated with other sectorial reforms.

DESPRE ECONOMIA DE PIATĂ ȘI TRANZIȚIE

MISU NEGRITOIU

Români sau străini, tineri sau bătrâni, toți sunt de acord că trăim vremuri istorice. Istoric înseamnă că ceva major se întâmplă în zilele noastre, care cu siguranță va fi reținut de posteritate. Revoluțiile din Europa Centrală și de Est sau reformele economice dirijate din Asia comunistă urmăresc reașezarea în matca naturală a economiilor lor. Procesul este cunoscut sub denumirea de tranziție la economia de piață. Unii vorbesc de reinștăruarea capitalismului, alții de promovarea liberei inițiative și a sistemului piețelor în alocarea resurselor, cei mai sofisticăți vorbesc de economii moderne concurențiale sau competitive. Nu puțini se întrebă însă spre ce model economic se îndreaptă aceste țări, o parte dintre ei imaginându-și că există și posibilitatea construcției unui model nou, altul decât a cunoscut omenirea până acum. Alții pledează pur și simplu pentru refacerea structurilor economiilor premergătoare regimurilor comuniști. Toți însă se gândesc la sistemul economiilor de piață, pe care unii politicieni îl numesc sistemul economic capitalist, alții sistemul economiei sociale de piață sau, cei mai prudenti, economie de piață mixtă.

Economia de piață: istorie și analiză teoretică

Ce este de fapt economia de piață? Nici una din interpretările de mai sus nu are substanță dacă nu înțelegem evoluția istorică a economiilor, potrivit legilor lor firești, de

la începuturile omenirii și până astăzi (cu excepția țărilor comuniste) și nu specificăm care a fost sursa dezvoltării și prosperității. De fapt, tocmai decalajul nivelului de trai în defavoarea țărilor care au abandonat acest sistem economic de dezvoltare constituie cauza reașezării economiilor din fostele țări comuniste pe principiile economiei de piață. Iar explicarea acestui sistem este importantă pentru înțelegerea evoluțiilor viitoare, de care depinde bunăstarea noastră și a copiilor noștri.

Economia de piață a apărut odată cu dezvoltarea societății capitaliste. Si aceasta se poate localiza în timp în jurul secolului al XVI-lea, cu rădăcini însă anterioare, când s-a produs o adeverătă explozie care a spart tiparele economice instituite de tradiții, obiceiuri sau ierarhii și ordine care au constituit baza societăților antice și medievale. Momentul a fost marcat în Anglia de expulzarea țărănilor de pe latifundiile marilor proprietari (nu mai funcționa tradiția feudală de a asigura lucrătorilor pământului o întreținere modică), pentru a-i înlocui cu turme de oi, a căror lână se vindea foarte bine pe piață pentru industria textilă în dezvoltare (apare interesul productiei pentru piață). Țărani astfel expulzați au devenit la rândul lor forță de muncă disponibilă pe piață, oferită producătorilor industriali. În Franță, factorii de producție au apărut ca urmare a invadării pieței de aurul provenit din Lumea Nouă, care au ridicat prețul produselor cu mult mai mult decât veniturile stăpânitorilor de pământ din contribuțiile lucrătorilor pe care aveau obligația să-i întrețină. Astfel, proprietarii de pământ au săracit, iar negustorii de mărfuri din teritoriile nou descoperite s-au îmbogățit, cumpărând inclusiv pământul proprietarilor săraci și organizând producția pentru vânzare pe piață.

Societățile precapitaliste - antică și medievală - funcționau pe sistemul economiei naturale, tradiționale - în care deciziile de folosire a resurselor se luau în comun, în societățile primitive, sau potrivit obiceiurilor locului - sau sistemul economiei

de comandă - în care stăpânii hotărău asupra folosirii pământului sau oamenilor. Chiar dacă resursele au fost dintotdeauna aceleași - oamenii, pământul și bogățiile naturale - ele nu au fost niciodată în societățile precapitaliste pentru vânzare. Munca era prestată ca o obligație socială a sclavilor sau serbilor, dar care nu era plătită. Beneficiau însă de o parte din recoltă pentru subsistență minimă. Pământul era folosit ca bază pentru acțiunile militare și administrative sau pentru producția proprie a stăpânului și lucrătorilor. Serbi lucrau pământul și cedau o parte din producție stăpânului pentru uzul propriu, al său sau al soldaților săi. Dar niciodată pământul nu era vândut sau închiriat, ci numai ocupat - prin acțiuni militare - sau confiscat și atribuit - prin acte administrative. Bogățiile naturale și capitalul erau considerate mai degrabă comori și tezaurizate, iar echipamentele erau folosite numai de măstesugari. Viața economică era relativ simplă și stabilă. Scopul producției era economia de subsistență. Toată lumea avea căte ceva; unii mai mult, alții foarte puțin. Dar era un consens social ca stăpânii să asigure supraviețuirea serbilor sau a oamenilor liberi fără pământ, iar aceștia să lucreze pământul cu aceleași unele timp de secole și mii de ani. Pentru că preocuparea societății nu era producția și economia, ci răboiele, acțiunile militare iar mai târziu religia, știința și cultura - rezervate numai claselor stăpânoare. Si tocmai aceste descoperiri au avut ulterior un impact major asupra societății feudale, provocând ruptura sistemelor tradiționale de organizare a vieții economice - pe bază de obiceiuri sau comandă - și înlocuirea lor cu un sistem economic bazat pe piețe.

Deși erau negustori și cămătari, se comercializa numai surplusul economiei naturale, iar obținerea de profituri din aceste operațiuni era sub prestigiul nobilimii medievale până la punctul de a condamna dobânda la credite ca fiind un păcat.

Sistemul economiei de piață are la bază caracteristicile societății capitaliste și anume:

- proprietatea privată, consfințită prin lege pentru toți membrii societății, și nu numai pentru cei privilegiati, și inviolabilă, adică nimeni nu are dreptul să dispună de această proprietate după bunul plac, ca în feudalism. În societățile precapitaliste proprietatea nu putea fi cumpărată sau vândută și nu se bucura de protecție civilă; proprietatea și averea erau asociate cu pozițiile și privilegiile, dar nu cu rezultatul unei activități economice, cum este cazul în capitalism;
- sistemul de piețe și libertatea economică, în care munca, pământul și capitalul se vând și se cumpără liber pe piață, determinate de nivelul câștigurilor sau al pierderilor, al avantajelor și dezavantajelor pieței, și nu de relațiile tradiționale între lucrători și stăpâni sau de comanda stăpânului. În societățile precapitaliste nu existau piețe organizate pentru vânzarea sau cumpărarea de pământ, pentru închirierea forței de muncă sau pentru împrumutarea de bani. Piețele pe care se comercializau diferite articole - de la sclavi și aur, până la mirodenii și ornamente - erau periferice, ornamente ale societății și nu structura ei de bază. Producția și distribuția erau determinate nu de piață liberă, ci de tradiții și comenziile stăpânilor. În societatea capitalistă, schimbul pe piață liberă este determinat de profit, singura motivație a unei activități economice. În economiile naturale sau de comandă precapitaliste realizarea de câștiguri în bani - adică profiții - nu era apreciată de societate și ca atare nu constituia nici un scop în sine al activității oamenilor; la loc de cinstă erau faptele de arme, împărțirea dreptății sau ierarhiile administrative și religioase. În consecință, avuția societății nu era în mâinile celor boalați, care câștigau bani din activități economice, ci în măna celor puternici, care câștigau bătăliile pentru pământ și privilegii.

În aceste condiții, o societate capitalistă a devenit o societate de piață, iar

economia capitalistă a fost consacrată ca economia de piață. În sistemul economiei de piață activitățile economice sunt la îndemâna tuturor membrilor societății, liberi să decidă și să răspundă la semnalele pieței. Astfel, oamenii sunt liberi să se angajeze unde vor, funcție de posibilitățile pe care le oferă piața și prețul forței de muncă și nu mai sunt legați de un anume loc. În condițiile accesului liber și egal la proprietate, oamenii pot să vândă și să cumpere pământ. În sfârșit, piața capitalului înseamnă un flux permanent de resurse în producție - un flux de economisiri și investiții - organizat prin bănci sau alte instituții financiare, în care utilizatorii fondurilor plătesc dobânzi, care constituie câștiguri pentru cei care economisesc aceste fonduri. În economia de piață, forța de muncă, pământul și capitalul - schimbate liber pe piață - devin factori de producție, care nu au existat în societățile precapitaliste. Factorii de producție, fără de care nu poate să existe o economie de piață, sunt creația unui proces de transformări istorice, care au constat în separarea forței de muncă de viața socială, care au creat bunuri imobiliare din tradiționalele moșii și conace și care au transformat comorile în capital.

Teoria generală a economiei tratează funcționarea economiei de piață și explică cum poate fi menținută în stare de echilibru o economie de către mecanismele pieței, în locul tradițiilor, obiceiurilor sau instrumentelor de comandă, inclusiv planul în economiile socialiste.

Problema principală a economiei generale o constituie folosirea în modul cel mai eficient a resurselor limitate de către dispune societatea, pentru a produce o cantitate nelimitată de bunuri și servicii pe care oamenii doresc să le consume (scarcity law - legea rarității). Adică nu sunt resurse suficiente pentru a produce toate bunurile și serviciile de care este nevoie. Aceasta ia forma *limitelor posibilităților de producție*, potrivit căreia nu se poate produce o cantitate mai mare dintr-un anumit produs, fără a se diminua cantitatea produsă dintr-un alt produs

DESPRE ECONOMIA DE PIATĂ ȘI TRANZIȚIE

(ipoteza este a unor consumuri de resurse și tehnologii constante). În consecință, trebuie aleasă alternativa cea mai bună, dintr-o gamă de posibilități, astfel încât resursele acumulate (economisite) să răspundă nevoilor consumatorului și să fie folosite cât mai eficient. Dezvoltarea economică a omenirii și, în special, inovațiile tehnologice și perfecționarea resurselor umane deplasează în sus limita posibilităților de producție.

Astfel, în condițiile unor resurse date - factori de producție sau intrări - teoria economiei generale trebuie să răspundă la întrebările: ce se produce, cum se produce și pentru cine se produce, pentru a acoperi o gamă variată de necesități de produse și servicii, destinate consumului individual sau productiv - ieșirile. Am văzut cum răspund la aceste întrebări sistemele economice precapitaliste - folosind drept pârghie pentru alocarea resurselor fie obiceiurile, tradițiile sau ordinele și aprecierile stăpânilor - în economia de comandă. Ulterior, sistemul economiei socialiste preia instrumentul de comandă prin planul centralizat, care alocă resursele de la centru, potrivit deciziei politice - asupra căruia vom mai reveni.

În sistemul economiei de piată alocarea resurselor - factorilor de producție - se face prin intermediul piețelor, adică acele aranjamente prin care vânzătorii și cumpăratorii unor produse se întâlnesc pentru a stabili prețurile și cantitatea. Mecanismul pieței este acea formă de organizare economică, în care consumatorii și producătorii se întâlnesc prin intermediul piețelor pentru a găsi răspuns la cele trei întrebări fundamentale ale funcționării oricărei economii.

Astfel, într-o economie de piată se produc acele bunuri și servicii care au prețurile, inclusiv salariile, respectiv profiturile, cele mai mari (ce se produc), determinate prin concurență - multitudine de oferte - între mai mulți producători (cum se produce), pentru consumatorii care se stabilesc prin mecanismul cererii și ofertei, care stabilesc prețul și cantitatea, pe piata factorilor de producție și a bunurilor de

consum sau serviciilor (pentru cine se produce). Cu alte cuvinte, alocarea resurselor este lăsată la libera alegere a membrilor societății, funcție de semnalele pieței - se produc bunurile sau serviciile care aduc câștigurile cele mai mari, de către cei care realizează cele mai mici costuri, pentru consumatorii care obțin cele mai mari venituri - transmise prin mecanismul cererii și al ofertei.

Aparent, sistemul economiei de piată este un sistem haotic și anarchic, cu o distribuție a veniturilor inegală, din care câștigă tot cei care au bani. În fapt, economia de piată are logica ei internă, funcționează prin sistemul piețelor și prețurilor și este condusă de consumatori și producători. Circuitul factorilor de producție este prezentat în diagrama de mai jos.

Tocmai având în vedere complexitatea funcționării economiei de piată și necesitatea menținerii echilibrului său, teoria generală a economiei a oferit diferite soluții de-a lungul timpului. Părintele teoriei economice clasice - Adam Smith (1723-1790) - a proclamat principiul mâinii invizibile, în condițiile unei concurențe perfecte, când nici un consumator sau producător nu sunt suficient de mari pentru a impune prețul de piată (*The Wealth of Nations*, 1776). Fiecare participant pe piată dorește să obțină un câștig cât mai mare, dar este obligat să se alinieze la condițiile (prețurile) concurenței. Economia se autoreglează prin sistemul piețelor. Astfel, dacă un producător solicită un preț mai mare el nu poate să-și vândă producția. Dacă un muncitor dorește un salariu mai mare, nu găsește loc de muncă. La fel și dacă un patron plătește un salariu mai mic, nu găsește forță de muncă, iar dacă un consumator nu plătește prețul pieței nu poate să aibă bunul respectiv. Această multitudine de participanți și sistemul cererii și ofertei stabilesc echilibrul pieței.

Dar dincolo de nivelul prețurilor, piata stabileste și cantitatea produselor care răspund necesităților consumatorului. Astfel, dacă un bun s-a produs într-o cantitate prea

mare, prețul lui cade pe piață până la limita la care un producător renunță la producție sau reduce cantitatea, dar începe producția unui alt produs, insuficient oferit pe piață. Pentru că, atunci când cantitatea oferită pe piață dintr-un produs este mai mică decât cererea de consum, prețul aceluia produs crește până la nivelul la care stimulează și alți producători să înceapă producția și să realizeze venituri mai mari. În felul acesta factorii de producție migrează dintr-un sector în altul, împinsă de mâna invizibilă a sistemului pietelor, pe principiul vaselor comunicante ale cererii și ofertei. Dar acest tip de economie este mai degrabă ideală, întrucât premiza funcționării măinii invizibile - respectiv concurența perfectă - nu se înălcșează în nici o economie.

Totuși, pe principiile formulate de Adam Smith cu peste două secole în urmă, în condițiile unei economii mult mai simple, funcționează și economiile de piață moderne, mult mai sofisticate. Pentru că, ce altceva pot să fie principiile politicilor economice mai noi, de liberalizare a intrărilor și ieșirilor întreprinderilor în activități economice noi, unde ar putea câștiga mai bine, și de demonopolizare, deregularizare și stimulare/protejare a concurenței - surse ale dezvoltării economice contemporane - decât reflectarea și continuarea principiului măinii invizibile. Adam Smith a fost complet împotriva intervenției statului în economie, care s-ar interpune în calea intereselor proprii ale participanților și a concurenței pe piețe. Sistemul libertăților naturale pe care este construită economia de piață, poate asigura și câștiguri pentru publicul general.

Adam Smith exprimă optimismul perioadei de început a capitalismului și a funcționării economiei de piață. Apariția societății de piață a pavat drumul unor schimbări profunde în dezvoltarea vieții economice moderne, al cărei salt revoluționar a însemnat și internalizarea științei și tehnologiei în activitatea economică de zi cu zi. Marile descoperiri științifice din antichitate și evul mediu nu sunt cu nimic mai prejos decât cele ulterioare, numai că ele aveau o

aplicabilitate extrem de restrânsă și nu erau incorporate în producția curentă. Efectul principal al aplicării descoperirilor științifice și tehnologice în producția curentă este creșterea productivității muncii, care era sursa speririi vânzărilor și acumulării de capital, proprii numai economiei de piață. Noul dinamism al activității economice în capitalism a dat naștere Revoluției Industriale, cu șirul neîntrerupt de invenții și inovații care au revoluționat atât produsele cât și procesele de fabricație, creând un flux continuu și tot mai larg de produse și servicii pentru consumatorii. Treptat, economia de piață a generat o bunăstare în continuă creștere.

Adam Smith a demonstrat că sistemul economici de piață libere, bazat pe propriile sale mecanisme, generează creșterea economică, iar avuția națională și bunăstarea unei țări cu un asemenea sistem crește permanent. Forțele determinante ale creșterii sunt nevoie de autoperfecționare, setea de profit, dorința de a face bani. Aceasta înseamnă că fiecare producător urmărește să acumuleze un capital cât mai mare, să-și dezvolte întreprinderea și să vândă cât mai mult, urmărind să obțină un profit cât mai mare și să câștige cât mai mulți bani, pentru a relua procesul de la capăt. Dar cum să vinzi mai mult în condiții de concurență? Adam Smith a răspuns: crescând productivitatea, adică producția realizată de forța de muncă. Creșterea productivității se face prin investiții noi în mașini, echipamente și organizare. De aceea, orice producător care urmărește să crească productivitatea muncii trebuie să cumpere mai multe mașini și echipamente. Astfel sistemul economici de piață s-a transformat într-o forță imensă de acumulare a capitalului, în principal a capitalului fizic. Sistemul economici de piață este o instituție orientată fundamental spre creșterea productivă..

În ciuda meritelor incontestabile, teoria economică a lui Adam Smith, devenită ulterior teoria economică clasică sau liberalismul clasic, nu găsește răspunsuri la o serie de disfuncționalități și neîmpliniri ale

DESPRE ECONOMIA DE PIATĂ ȘI TRANZITIE

economiei de piață, unde măna invizibilă nu funcționează. Este cazul, așa cum am mai amintit, al unor imperfecțiuni ale pieței, determinate în mare parte de continuarea tradițiilor și obiceiurilor, de comportamentele individuale și lipsa de etică pe piață.

De asemenea, sistemul economiei de piață pure nu poate să ofere deloc sau în cantitate insuficientă anumite bunuri publice și care nu pot fi comercializate între privați, cum ar fi apărarea națională și ordinea publică. Totodată, mecanismul prețurilor și piețelor poate restrângă nivelul maxim de bunuri și servicii utile din resursele disponibile. Distribuția bunurilor nu urmează neapărat nevoile sociale, ci și puterea de cumpărare a potențialilor consumatori. Ele sunt oferite celor care pot să plătească mai mult. Astfel, cel mai eficient sistem de piață poate să genereze inegalități majore în redistribuirea veniturilor, care au devenit inaceptabile social și politic.

Dar capitalismul a adus și modificări substantiale în legi, în atitudini și în relațiile sociale, schimbări, la început, dureroase și chiar nedonate de către majoritatea populației. Sistemul economiei de piață a fost sursă de tulburări sociale, nesiguranță economică și suferințe individuale, așa cum a fost sursa de progres, de creștere economică și de bunăstare personală. Raportul dintre costurile și beneficiile libertății economice este o problemă crucială care se dezbată încă, dar căreia evoluția economiilor de piață i-a adus substantive imbunătățiri, iar teoria economică numeroase corecturi.

Într-o perioadă neagră a capitalismului secolului XIX, un cunoscut revoluționar dar și un remarcabil analist al evoluției societății de piață, Karl Marx (1818-1883) a văzut numai neîmplinirile, tensiunile și antagonismele economiei de piață clasice de tip laissez-faire. El a fost un diagnostician al dezordinelor economiei de piață și al distrugerii capitalismului. De altfel, Marx a subordonat întreaga analiză economică a capitalismului viziunii sale revoluționare, potrivit cărțea istoria omenirii

este o continuă luptă de clasă între clasele sociale, asuprile și asupritoare. În capitalism, lupta de clasă are la bază competiția pentru profituri și salarii, tensiunea permanentă între capitaliști și muncitori. Marx a văzut în economia de piață numai instabilitate și o succesiune de crize, drept pentru care a prognosticat dispariția capitalismului și a fundamentat chiar necesitatea înlocuirii lui. Din cauza caracterului ei radical și destructiv, teoria marxistă este irelevantă pentru dezvoltarea ulterioară a sistemelor economiei de piață și nici nu se regăsește în politicile economice ale țărilor dezvoltate din secolul XX. Asupra acestei teorii și a eșecurilor ei în țările comuniste vom reveni însă mai târziu.

Viziunca optimistă a lui Adam Smith privind autoreglarea perfectă a economiei de piață, dar și cea apocaliptică a lui Karl Marx, privind dispariția capitalismului, au fost corectate, pe fondul unei crize de amploare a capitalismului - marca recesiunii din 1929-1930 - de John Maynard Keynes (1883-1946), care a promovat doctrina unei economii mixte, în care statul are un rol important în înlăturarea sau atenuarea disfuncționalităților, mai ales în perioade de crize temporare. Mesajul central al teoriei keynesiste (*The General Theory of Employment, Interest and Money*, 1936) este că nivelul general al activității economice este determinat de capacitatea producătorilor/întreprinzătorilor de a acumula capital și a investi. Această capacitate nu este însă constantă și deși înclinația și dorința întreprinzătorilor este să investească, să se dezvolte, ei nu pot să realizeze totdeauna acumulări. Prețurile nu echilibrează totdeauna piață. Această imposibilitate de a acumula și investi crează o situație de recesiune economică, cu efecte în lanț. Pentru economistii clasici, incapacitatea producătorilor de a investi este numai temporară iar mecanismul propriu al economiei de piață este capabil să-și revină fără nici un fel de intervenție (a se vedea și dezvoltările ulterioare ale economistilor neoclasiici). Keynes a găsit însă un diagnostic mai transțant

- intervenția statului/guvernului, care să preia o parte din sarcina de investiții a producătorilor privați. Astfel, investițiile guvernamentale devin o politică economică esențială pentru ieșirea din starea de recesiune a economiei. Keynes arată că o economie poate să rămână într-o stare de subutilizare a forței de muncă - o situație de stagnare economică - dacă nu se recurge la un înlocuitor al investițiilor productive din sectorul privat. Sistemul de piață nu are capacitatea proprie de autocorectare pentru a asigura o creștere economică permanentă și constantă.

Rețeta keynesiană a fost larg aplicată în economiile capitaliste în perioada imediat următoare recesiunii economice din anii 1930, cu masive programe de investiții guvernamentale (New Deal în SUA) asociate cu măsuri excesive de protecție a economiilor naționale (cele mai ridicate bariere tarifare în istorie), care au fost de natură să amelioreze situația acestor economii, să relanszeze creșterea economică și să reducă șomajul.

Ceea ce se reproșează cu deosebire rețetei keynesiste este, însă, aplicabilitatea ei pe termen scurt, cu efecte pozitive imediate în detrimentul celor pe termen lung, care dau o mai mare stabilitate și perspectivă economiei de piață și care sunt produse de mecanismele sale proprii. O timidă revenire la principiile economiei clasice se înregistrează spre sfârșitul deceniului patru, amestecată însă cu economii de comandă și politici corporatiste în regimurile europene de dictatură și întrerupte de efectele dezastrosoase ale celui de-al doilea război mondial.

În perioada imediat postbelică, politicile economice de inspirație keynesiană devin preponderente în toate țările cu economie de piață, cu o masivă intervenție guvernamentală și un rol în creștere al statului, chiar majoritar în unele țări, ca proprietar și producător (parțial determinat și de considerente de securitate economică pe fondul pericolelor generate de război).

Mai târziu, în condițiile desprinderii unui sistem economic socialist și a presiunii

exercitate de noile țări în dezvoltare eliberate de sub regimurile coloniale și a teoriilor tiermondiste, rolul statului în economiile de piață face obiectul unor frecvente dezbateri teoretice și ample aplicabilități practice în politicile economice a statelor. Au apărut noi fundamentari teoretice care să justifice o tot mai răspândită intervenție a guvernelor în economie, determinată, în parte, și de necesitatea unor corective aduse efectelor pieței libere asupra unor categorii de cetățeni, dar în mare parte și din considerante ideologice.

Într-o încercare de moderare a exceselor de supralicitare a rolului statului într-o economică de piață, cunoscutul economist american Samuelson, al cărui manual de teoria generală a economiei a fost biblia tuturor generațiilor postbelice, formulează teoria introducerii măinii invizibile a Guvernului într-o economică mixtă, pornind de la insuficiențele economiei de piață pure (monopoluri, somaj, inflație, poluare, distribuirea inechitabilă a veniturilor). O economie modernă, cu un sector preponderent privat, nu poate să funcționeze fără intervenția statului. În afara de stabilirea regulilor jocului (elaborează legi și asigură aplicarea lor), Samuelson vede trei funcții economice ale Guvernului și anume:

- 1) Stimularea eficienței, prin corectarea disfuncționalităților economiei de piață determinate de concurență imperfectă (monopoluri, un număr insuficient de producători și consumatori) și de externalități (tranzacții care au loc involuntar, în afara pieței) care generează irosirea de resurse. Guvernul preia producerea bunurilor publice (apărarea și siguranța națională, educație, sănătate, infrastructură, știință), care nu pot fi produse mai eficient de sectorul privat și efectuează achiziții publice pentru acele produse de care beneficiază un număr așa de mare de populație, încât nici un producător sau consumator nu ar putea avea inițiativa economică să le promoveze. În acumularea resurselor bunurilor publice și susținerea programelor de redistribuire a veniturilor,

DESPRE ECONOMIA DE PIATĂ ȘI TRANZIȚIE

statul își exercită funcția fiscală, de strângere a taxelor și impozitelor. Evoluțiile din ultimele decenii ale unor economii dezvoltate și în dezvoltare au demonstrat, totuși, că o gamă largă de bunuri și servicii publice poate fi produsă mai eficient de sectorul privat (ex. telecomunicații, energie, știință, educație, sănătate) sau în colaborare sector public-sector privat, iar costul achizițiilor publice a crescut, dincolo de costurile sectorului privat, care contrazic aserțiunea lui Samuelson. Politicile economice recente promovează limitarea participării statului la producerea bunurilor și serviciilor publice și întărirea rolului său de reglementare, dezetatizare, demonopolizare, protejare a concurenței și stimulare a liberei inițiative și a sectorului privat.

2) Promovarea echității sociale, statul intervenind în redistribuirea veniturilor prin sistemul de impozitare (toți cetățenii contribuie în mod egal la cheltuielile statului) și suplimentarea veniturilor unor categorii de persoane defavorizate (bătrâni, copii, șomeri) prin transferuri (sisteme de protecție socială); dar, din nou, evoluția unor țări care au aplicat în exces acest remediu (fiscalitate ridicată și cheltuieli sociale mari), cum sunt Franța, Suedia, Finlanda, Austria, au început să aibă probleme pe termen lung, aproape insolvable, de competitivitate și deficituri fiscale.

3) Menținerea stabilității macroeconomice pentru funcționarea economiei în stare de echilibru, prin folosirea politicilor fiscale (nivelul impozitelor și al cheltuielilor guvernamentale) și monetare (regularizarea sistemului finanțiar-bancar, a mărcii monetare, a dobânzii și a condițiilor de creitare), care influențează nivelul producției globale (ritmul creșterii economice), al inflației (nivelul prețurilor în economie) și al soțialului (gradul de folosire a forței de muncă disponibile).

Succesele dar și limitele sistemului economic de piață se regăsesc în teoriile dezvoltate de cei doi titani ai gândirii economice - Adam Smith și John Maynard Keynes - la un interval de aproape un secol și

jumătate, ca rezultat al funcționării practice a sistemului în diferite perioade. În dezvoltările doctrinare dar și în politicile economice, teoriile economice ale liberalismului clasic (Adam Smith) și intervenției statului (J M Keynes) devenită ulterior keynesism, sunt reperele de referință situate la cei doi poli opuși ai variantelor posibile de funcționare în stare de echilibru și de creștere continuă ale economiei de piață care alimentează, de altfel, și toate disputele și tensiunile economice, sociale și politice. Întreaga evoluție a economiilor capitaliste în secolul XX se înscrie într-un sir de alternanțe sau combinații ale celor două variante clasice, funcție de perioadele specifice de recesiune sau expansiune economică și de influențele sau presiunile exercitate de diferitele grupuri de interese economice, straturi sociale sau clase politice. În perioada postbelică, cea mai mare parte a opțiunilor de politică economică au adoptat modelul keynesist. Dar evoluția economiei mondiale în anii 70 - creșterea soțialului, accentuarea inflației, încetinirea ritmului de creștere a productivității, scăderea veniturilor populației - au stimulat formularea unor variante mai sofisticate și pragmatice ale liberalismului clasic.

Modelul neo-clasic american pune accentul pe profit ca forță motrice a procesului de creștere economică, iar scăderea acestei rate în perioada de aplicare a politicilor keynesiste este considerată cauză majoră a declinului în acumularea capitalului și în creșterea producției potențiale. Neoclasicii americani consideră că performanța slabă a economiei, inflația ridicată și productivitatea scăzută sunt determinate de politici guvernamentale necorespunzătoare.

Scoala neoclasică critică keynesismul pe calea viziună exagerată pe termen scurt în rezolvarea fluctuațiilor ciclice, cu riscul introducerii unor disfuncționalități pe piață (prin intervenția guvernului), care generază dezechilibrul pieței și împiedică ajustarea corespunzătoare a prețurilor (rezultatul unor factori instituționali și al decalajului informațional).

Neoclasicii americani, ca și clasicii, pleacă de la preniza că prețurile sunt suficient de flexibile ca să echilibreze piața. Problemele economici pot fi rezolvate printr-o politică monetară restrictivă, care să reducă inflația, și prin reducerea impozitului asupra profitului. Acumularea internă are o influență covârșitoare asupra formării capitalului, iar dobânzile flexibile încurajează economisiră ridicate, reflectate mai degrabă în creșterea investițiilor decât în scăderea cererii totale. În materie de politică fiscală, economiștii neoclasici recomandă reducerea deficitelor bugetare, ca mijloc de creștere a volumului acumulării disponibile pentru sectorul privat. Economisirile private cresc mai mult decât deficitul bugetar generat de reducerea impozitelor. Ei consideră că reducerea impozitelor stimulează veniturile de capital în detrimentul veniturilor personale și favorizează investițiile în detrimentul consumului.

Modelul neo-clasic european, ca și cel american, pune accentul pe nivelul profitului (veniturilor din capital) ca factor determinant al creșterii economice. Neoclasicii europeni consideră și ei că încetinirea creșterii economice și dezechibrelle pe piață (somaj, inflație) au fost determinate de reducerea marjei profitului și slabirea interesului de a investi, dar aceasta este determinată de creșterea salariului real mai mult decât creșterea productivității, prin indexarea salariilor funcție de creșterea costurilor vieții sub presiunea sindicatelor. Datorită concurenței crescănde, toate aceste concesii reflectate în costuri suplimentare nu au putut fi transferate în totalitate în prețul de producție, astfel că ele au presat pe marja profitului. Școala neo-clasică europeană nu pleacă de la preniza că nivelul salariilor și prețurile sunt determinate în totalitate de forțele pieței și se îndoiesc că restrîngerea masei monetare ar determina reducerea salariilor reale. Dar, spre deosebire de keynesiști, nu sunt de părere că inflația, devalorizarea și expansiunea cererii pot restabili marja profitului. Astfel, ei oferă o interpretare clasicală a somajului ca rezultat al

creșterii excesive a salariului real, dar sunt de părere că forțele obișnuite ale pieței nu pot restabili cu ușurință echilibrul.

Neoclasicii europeni recomandă cu insistență efectuarea de reforme structurale care să dea un impuls productivității, să reducă costul unitar al forței de muncă, să restabilească marja profitului și să întăresc interesul pentru investiții. Ei nu împărtășesc părerea acelor americanii că politica fiscală este cauza deteriorării ratei profitului și deci a producției, ci mai degrabă măsurile excesive de protecție socială și salariul real ridicat.

Mai recent s-a dezvoltat o nouă școală - neokeynesismul - care combină teza keynesismului că economia nu-si revine singură din șocuri (inclusiv șocuri monetare), în mod lin și automat, cu insistența de a-i construi explicațiile prin raționamente microeconomice: teoria eficienței salariilor, legătura între situațiile de monopol și concurență imperfectă, cu propunerile tradiționale keynesiste și rolul informațiilor imperfekte pe piețele financiare.

La întrebarea de ce prețurile și salariile nu se mișcă rapid pentru a echilibra piața, răspunsul neokeynesiștilor este că salariile nu se reduc pentru că astfel ar reduce profitul întreprinderilor prin scăderea eficienței lucrătorilor (prin malnutriție sau lipsa stimулentelor), sau pur și simplu din cauza tradiției sociale. De aceea unele întreprinderi vor să plătească chiar peste nivelul salariului de pe piață. Totodată, dacă schimbarea prețurilor sau salariilor atrage costuri mici pentru o întreprindere, o mică schimbare a cererii nu atrage schimbarea prețului sau salariilor. Iar dacă întreprinderea nu schimbă prețurile, în economic apar rigiditatea prețurilor. Iar pentru un monopolist sau concurrent monopolist, prețul este totdeauna peste costul marginal. Neokeynesiștii demonstrează legătura strânsă între concurență imperfectă la nivel microeconomic și propunerile keynesiste la nivel macroeconomic, mai ales propunerea că stimulașarea cererii agregate conduce la o creștere a producției.

Se observă că spre sfârșitul secolului XX, neoclasicismul și neokeynesismul, păstrându-și identitatele și diferențierile de rigoare, converg către o teorie eclectică a funcționării economiei de piață, care combină elemente de liberalizare a piețelor, restrângerea rolului statului ca proprietar și producător, concomitent cu participarea sa la o mai echitabilă redistribuire a venitului național și stimularea avantajelor competitive ale țărilor, în contextul globalizării economiei mondiale.

Eșecul economiei de comandă și tranziția la economia de piață în fostele țări comuniste din Europa centrală și de est

În economiile de comandă, alocarea resurselor este determinată de la centru, de guverne, pe bază de plan, obligându-i pe producători și consumatori, în același timp vânzători și cumpărători, să urmeze planurile economice de stat. Baza teoretică a economiilor de comandă, centralizat-planificate, din țările cu regimuri comuniste o constituie doctrina economică a lui Karl Marx (*Capital*, vol.I/1867).

Marx își începe analiza economiei capitaliste de la procesul de acumulare, care să asigure reluarea procesului de producție (reproducția simplă) sau creșterea producției (reproducția largă), trăgând concluzia că surplusul de capital pentru dezvoltarea producției provine din abilitatea patronului de a plăti mai puțin forță de muncă decât valoarea reală pe care muncitorul o transferă în produsul finit. Această diferență, între M (capitalul original) și M_I (capitalul la reluarea procesului de producție), reprezentând de fapt profitul, este considerată de Marx ca o diferență a prețului real al forței de muncă neplătite și o numește plusvaloare (care se datoră insă muncitorilor). Deci sursa profitului, potrivit analizei marxiste, nu este

piață, ca în teoria economică clasică, ci plusvaloarea, adică o parte din salariul neplătit muncitorilor. Mergând mai departe, orice reproducție largă se face din plusvaloare, adică este finanțată prin reducerea salariilor muncitorilor, care li s-ar cuveni de drept. De aici și fundamentarea concluziei politice că toată dezvoltarea capitalistă s-a făcut, de fapt, pe spatele muncitorilor și, în consecință, toate investițiile de capital (mijloacele fixe) aparțin acestora. Dar Marx nu vedea acest proces de acumulare firesc, lin, ci amenințat permanent de crize, tensiuni și conflicte alimentate de lupta de clasă între capitaliștii care urmăreau realizarea unor acumulații cât mai mari și muncitorii care luptau să-și însușească o cât mai mare parte din plusvaloarea care i-ar fi revenit de drept. O asemenea societate nu putea să reziste și Marx li prezicea sfârșitul și înlocuirea ei cu societatea socialistă, în care contradicțiile specifice capitalismului dispăreau pentru că dispărea și lupta de clasă între capitaliști și muncitori.

Avgănațională creată de-a lungul secolelor din plusvaloare revine de drept muncitorilor - devenită clasa conducătoare în societatea comună sub forma dictaturii proletariatului - de fapt statului, întregului popor. Odată naționalizate în baza acestei logici, statul devinea singurul proprietar al principalelor mijloace de producție, singurul producător și singurul consumator. Capitalul acumulat pentru reproducția largă - tot prin acumularea plusvalorii - era pus la dispoziția instanței supreme în stat, care reprezenta muncitorii creatori de plusvaloare și care decidea cu privire la alocarea lui în economie, prin planul fizic, în afara mecanismelor pieței. Este lemn de înțeles că această alocare se facea mai degrabă pe considerente politice, de un decident cu capacitate limitată de evaluare a eficienței, pe criterii de profit și pierderi mai mult improvizate decât verificate de piață. Produsele rezultate erau în mare parte impuse consumatorului individual și nu răspundeau necesităților sale, iar producătorul de stat era obligat să vândă la un anumit preț, care de

multe ori nu-i acopera costurile sau nu avea nici un stimulent de modernizare a producției.

Fenomene ca deformarea cvașoare generală a prețurilor și alocarea resurselor în mod administrativ, situația de dezechilibru permanent între producători și consumatori (lipsa produselor care trebuiau, piață neagră pentru produsele rare, stocuri de produse nevândabile, sistemul tocmaiilor între organele centrale și producătorii de stat individuali, absența pieței de capital și a pieței muncii) au impiedicat reorientarea în alocarea eficientă a resurselor și a creat probleme structurale mari. Investiții ineficiente și mari consumatoare de resurse, lipsa concurenței interne și externe și caracterul autarhic al economiilor planificate au determinat dezechilibre majore macro și microeconomice. Toate acestea au avut ca urmare stagnarea sau recesiunea economică și scăderea nivelului de trai, care au provocat colapsul comunismului și prăbușirea sistemului economic centralizat, dirijat pe bază de plan.

Prăbușirea comunismului și desființarea sistemelor economice centralizate, cu tot cortegiul de instrumente - planul fizic și de instituții a surprins descooperită atât doctrina economică, fără nici un fel de evaluare a acestui fenomen și a drumului de urmat, cât și clasa politică sau tehnicienii, care nu se mai întâlniseră cu acest proces. Organizarea unor sisteme economice după regulile economiei de piață, singura dovedită viabilă și generatoare de bumbură, nu se înscria într-un proces evolutiv - cum am văzut de-a lungul istoriei economiei de piață - ci ea trebuia efectuată imediat, pentru ca economia să funcționeze. Puținele dezvoltări teoretice din perioada socialismului reformat (ex. Kornai-Ungaria), pe de parte insuficiente, au fost rapid completate în anii 1990-1991 cu o serie de abordări dintre cele mai diverse, provenind din departamentele de cercetare economică ale instituțiilor financiare internaționale (Fondul Monetar Internațional și Banca Mondială în principal), de la organismele economice internaționale sau regionale (OCDE, Comisia

Uniunii Europene), din mediile intelectuale și academice vestice (Universități din SUA și institute de cercetări economice din Europa Occidentală - Anglia, Suedia, Austria), din partea unor instituții, medii academice și politicieni din fostele țări comuniste din Europa Centrală și de Est, ca și studiile unui important număr de societăți de consultanță. Rezultatele acestor cercetări, cele mai multe fundamentate pe modul de funcționare a mecanismelor de piață în economiile dezvoltate, au conturat o doctrină a tranzitiei la economia de piață, în mare parte regăsindu-se și în programele de guvernare din aceste țări.

Acele țări cu o capacitate de asimilare mai mare la nivelul clasei politice sau al aparatului administrativ a principiilor și mecanismelor de funcționare a unei economii de piață sau cu o acumulare anterioară la nivelul elitelor academice sau politice a unor eventuale soluții de transformare radicală a sistemelor economice socialiste au avut un start mai bun și au câștigat și pe parcurs. La acesta s-au mai adăugat trăsăturile particolare ale fiecărei economii, gradul lor de rigiditate, centralizare și orientare către exterior, situația investițiilor în mari obiective industriale consumatoare de resurse, supracapacitatele de producție industrială, ponderea sectorului agricol în economie, populația ocupată în industrie, agricultură și servicii, competitivitatea internațională a economiei, toate aceste elemente determinând o reacție specifică la măsurile de transformare a sistemului și la aplicarea reformelor.

Dar cel mai supus efectelor transformărilor s-a dovedit a fi corpul social, masa mare a cetățenilor, afectată pe termen scurt de impactul negativ al tranzitiei spontane.

Funcție de aceste trei categorii de elemente s-au conturat în practica și teoria tranzitiei două doctrine:

- 1) terapia socio-economică presupunând transformarea radicală și rapidă a vechiului sistem economic, într-un proces concomitent de dezmembrare și construcție simultană, pentru ca economia să funcționeze cât mai

repede pe principii, mecanisme și instituții de piată și să-și arate că mai curând beneficiile pentru populație;

2) tranzitia graduală, motivată cel mai adesea de gradul de acceptabilitate și suportabilitate socială, care presupune automat coexistența, pentru perioade chiar nedefinibile, a elementelor economiei centralizate (subvenții parțiale, directe sau indirekte, controlul unor prețuri, alocarea administrativă a unor resurse, intervenția masivă a statului în economie etc) cu elemente ale economiei de piată (liberalizarea celei mai mari părți a prețurilor, un nou sistem fiscal, reorganizarea sistemului finanțier-bancar, liberalizarea activităților economice și încurajarea sectorului privat, transformarea timidă a proprietății de stat, un început de piată de capital și a forței de muncă etc), combinație care să dovedit adesea a avea un efect pervers, complicând mai mult situația tranzitiei.

Făcând abstracție de reacțiile emotionale, cu un important impact politic, *transformarea radicală, completă și rapidă a sistemului este mai benefică pentru societate decât prelungirea ei fără limită*. Cu condiția ca cei chemați să o facă să știe perfect de unde pleacă și unde trebuie să ajungă. Adică să știe cum funcționază sistemul unei economii de piată.

Ce presupune procesul tranzitiei la economia de piată? Expertii Băncii Mondiale (Alan Gelb și Gray Cheryl) au construit în 1990 o matrice a tranzitiei pe o perioadă de zece ani, cuprinzând patru mari capitoare: stabilizare macroeconomică; liberalizarea prețurilor și formarea piețelor; privatizarea, stimularea sectorului particular și restrukturarea întreprinderilor; redefinirea rolului statului și protecția socială. Unul din autori (A.Gelb), împreună cu un cunoscut economist și om de stat polonez, autor al programului de terapie soc din Polonia (L.Balcerowicz) au sintetizat direcțiile tranzitiei într-un document din 1994 astfel:

(1) stabilizarea macroeconomică - obținută prin ajustarea politicilor monetar-valutare, fiscale, a veniturilor și echilibrul

extern;

- (2) liberalizarea microeconomică - eliminarea subvențiilor, înființarea controlului prețurilor produselor, valutei și creditului, liberalizarea comerțului exterior;
- (3) transformări instituționale - transformarea proprietății de stat, formarea și acționarea societăților, formarea piețelor de capital, a instituțiilor financiare.

Dacă urmărim firul acestei lucrări și comparăm elementele pe care a apărut și s-a dezvoltat economia de piată încă din secolul al XVI-lea cu procesele de transformare care au loc în economiile în tranzitie, vom constata că esențiale sunt:

1) reinștăvirea dreptului de proprietate privată garantat pentru toți membrii societății, facilitarea accesului la proprietate și înmulțirea numărului de proprietari; transformarea proprietății de stat în proprietate privată;

2) libertatea economică a consumatorilor și producătorilor, înmulțirea numărului vânzătorilor și cumpărătorilor, eliminarea monopolurilor și asigurarea concurenței;

3) construirea și funcționarea sistemului de piețe (ale bunurilor și serviciilor, ale forței de muncă și capitalului), într-un cadru macroeconomic stabil, curățat de distorsiuni și externalități;

4) asigurarea compensării veniturilor unor categorii defavorizate pe termen scurt prin programe de protecție socială focalizate pe adevăratele probleme și evitarea de cheltuieli inutile pentru societate.

Să ne referim, în continuare, la fiecare din aceste opțiuni.

Reinstăvirea dreptului de proprietate, accesibil și garantat pentru toți cetățenii, este indisolubil legat de economia de piată. După cum am văzut mai înainte, în societățile precapitaliste și comuniste, dreptul de proprietate era numai atributul unor categorii de privilegiați - stăpâni, nobilimea mare sau mică și biserică - sau statul, iar mica proprietate sau proprietatea personală (în comunism) erau extrem de limitate și la

latitudină celor privilegiati și stăpânii sau statul care puteau dispune oricând de ea (confiscată, naționalizată, atribuită altcui sau etc.). Crâna a prețurilor și alocarea resurselor în mod. În economia de piață cetățenii sunt egali față de proprietate, nu există diferențieri și privilegii și nimic nu poate să dispună de proprietatea altcui. Proprietatea este strănic apărătă de Constituție și legile civile sau comerciale, ea este inviolabilă și garantată împotriva oricărei confiscări sau naționalizări. Excepțiile pentru cazuri de utilitate publică sunt în mod expres prevăzute de lege și numai cu o justă compensare. Toate aceste elemente trebuie să se regăsească în noua legislație a țărilor în tranziție. Dar aplicarea legilor este cel puțin la fel de importantă ca și existența lor. Pentru că, în practică, instituțiile nu trebuie să mai diferențieze între diferenți proprietari, mari sau mici, mobiliari sau imobiliari, industriali sau agricoli (se știe că în comunism numai proprietatea de stat era inviolabilă). Deci dincolo de garanțiile juridice, proprietatea trebuie să se bucură și de garanții reale, care presupun inclusiv schimbarea comportamentului instituțional și individual. Simțul și respectul proprietății sunt esențiale în economia de piață. Consolidarea proprietății și a dreptului de proprietate asupra câștigurilor și a bunurilor obținute din schimbul pe piață sunt stimulentele interesului oamenilor și întreprinzătorilor pentru acumularea de capital (am văzut că Marx considera acumularea proprietatea muncitorilor), care este unica sursă a dezvoltării și bunăstării.

Cum apar noi proprietari în societatea post-comunistă? Prima posibilitate o constituie liberalizarea tuturor activităților economice și reglementarea formelor de desfășurare pe fondul regimului de proprietate creat prin cadrul juridic general. Urmările acestei liberalizări vor apărea micii producători și micii proprietari, care vor folosi în principal resursele locale și vor absorbi mai ales forța de muncă familială. Acest nivel va constitui și un exercițiu pentru operațiuni comerciale mai de anvergură, care se pot dezvolta în timp.

Unul Al doilea nivel îl constituie restituirea micilor proprietăți, naționalizate sau confiscate de regimul comunist. Cele mai întâlnite au fost gospodăriile agricole și pământul, clădirile comerciale, miciile ateliere, magazine, restaurante, farmacii, locuințe etc. care, pe fondul liberalizării activităților economice și al reglementării formelor de desfășurare, vor constitui resursele principale pentru începerea unui proces de producție, fie că este agricol, meșteșugăresc, industrial, comercial sau de servicii, dar care răspunde unor necesități ale societății, se poate valorifica pe piață, din care să genereze profituri pentru acumulare și investiții. Odată realizat primul ciclu, procesul se înscrie pe fâșașul normal al mecanismelor economiei de piață. De aici încolo, producătorului îi trebuie asigurată libertatea economică, în cadrul regulilor sistemului, și funcționarea fluidă a piețelor.

În sfârșit, al treilea nivel îl constituie transformarea proprietății de stat în proprietate privată (marca privatizare), prin transferarea ei cetățenilor țării, gratuit sau cu plată, căt și prin vânzarea către investitorii naționali sau străini. Transformarea proprietății de stat presupune aplicarea unui set de tehnici care au fost dezvoltate în ultimii ani în cadrul teoriei generale a tranziției, privatizarea în Europa Centrală și de Est. Analistii sunt de părere că privatizarea în aceste țări are particularitățile ei, plecând tocmai de la particularitățile economiei centralizate și de la proprietatea întregului popor ca și de la absența piețelor, a acumulărilor private și a investitorilor. Prin numeroasele modalități și tehnici de privatizare se încearcă îmbinarea eficienței economice cu echitatea socială.

Obiectivul principal al privatizării în țările în tranziție este crearea de noi proprietari, căt mai mulți, față de privatizările în economiile de piață, dezvoltate sau în dezvoltare, care urmăresc mai întâi realizarea unor venituri pentru buget sau asanarea unor cheltuieli publice și schimbarea regimului de guvernare al întreprinderilor. Formarea de noi

DESPRE ECONOMIA DE PIATĂ ȘI TRANZIȚIE

proprietari justifică în mare măsură procedeele de transfer gratuit sau la un preț accesibil a proprietății de stat către toți cetățenii țării, în mod transparent și cu sanse egale pentru toți. În același timp, confruntate o lungă perioadă de timp cu imposibilitatea de a-și folosi propriile acumulări pentru investiții și capitalizare ca și cu un mediu economic puternic distorsionat, întreprinderile de stat, a căror structură de proprietate este în schimbare, au nevoie și de resurse pentru o restructurare concomitentă sau în pas cu privatizarea, care să o facă aptă competiției internaționale în cadrul unor economii de piată deschise.

Restructurarea întreprinderilor nu este în esență o problemă numai a întreprinderilor de stat și ea nu este un proces specific tranziției la economia de piată, așa cum este formarea unei mase critice de proprietari. Dar ea trebuie abordată concomitent, pentru că mașinaria economică nu se oprește. De aceea, vânzarea unor întreprinderi investitorilor naționali - proveniți din nivelele unu și doi de mai sus - și a investitorilor străini atrag lichidități care pot fi folosite pentru nevoile proprii ale întreprinderilor, în noua structură de proprietate, sau pentru finanțarea unor bunuri publice.

Dacă în cadrul procesului de transformare a proprietății de stat am lămurit mai sus cum se poate face, rămâne să mai clarificăm ce se privatizează? Întrebarea poate avea un răspuns fundamental plecând de la evoluțiile gândirii și practicii economice, funcțiile economice ale statului și rolul statului ca proprietar și producător în economie.

Am văzut că în dezbaterea teoretică și acțiunea practică de guvernare în țările cu economie de piată, în secolul XX și mai ales în perioada postbelică, intervenția statului în economie a inceput în perioadele de recesiune, când guvernele au mobilizat resurse pentru suplimentarea investițiilor sectorului privat, în imposibilitate sau dificultate de a mai acumula datorită dereglerii mecanismelor de piată, pe o perioadă limitată. În continuare

s-a acceptat și s-a aplicat ideea, deși economiștii clasici și neoclaasici consideră că ieșirea din criză se face mai bine fără intervenția statului, că *intervenția statului este benefică pentru asigurarea echilibrului sistemului și a creșterii economice permanente - prin politici monetare, fiscale, a veniturilor și de comerț exterior*.

Totodată, pornind de la necesitatea intervenției statului în perioade de recesiune prin investiții publice-fundamentată de Keynes - s-a permanentizat *rolul guvernului ca investitor*, în general în infrastructură sau în acele bunuri în care sectorul privat nu avea suficiente stimulente să investească, astfel încât s-a acceptat din nou și s-a practicat dezvoltarea rolului statului *ca producător de bunuri și servicii publice, care presupune și o anumită proprietate*. Si în sfîrșit, economia modernă nu poate funcționa fără *intervenția statului în redistribuirea unei părți a venitului național prin programele de protecție socială*, rol pe care nu-l contestă nici o școală de gândire economică și nici o orientare politică (ci numai dimensiunea lui).

Rezultă, deci, că proprietatea este legată numai de rolul statului ca producător de bunuri și servicii publice, care se localizează, de regulă, în sectoarele: apărare națională și ordine publică, sănătate, învățământ, știință, utilități, infrastructură, protecția mediului. În perioada celui de-al doilea război mondial și imediat după au fost considerate bunuri publice și anumite produse industriale, mai degrabă determinate de caracterul lor strategic (ex.: riscul de a dispărea de pe piată prin sabotaj sau bombardare etc., generat de condițiile vitrege ale războiului și ale perioadei de lipsuri care i-au urmat, împrejurări însă dispărute de mult și care nu le mai justifică).

Sfera de cuprindere a bunurilor și serviciilor publice - concretizată mai ales prin sectoarele economiei, caracteristicile lor și regimul care li se aplică - a făcut, face și va mai face obiectul unor aprige dezbateri, dincolo de un oarecare consens. Pentru că poate fi considerat consens asupra sprijinirii etatiste a unor sectoare ca *apărarea și*

securitatea națională, ordinea publică și siguranța cetățeanului, justiția și serviciile administrative, care sunt integral bunuri publice. Dimensiunea lor poate fi mai mare sau mai mică, după cum societatea este organizată mai simplu și eficient sau mai complicat și burocratic (dar este altă problemă).

A doua categorie de bunuri publice este reprezentată de sectoarele *sănătate, educație și protecția socială*, asupra cărora există un consens într-o bună măsură, însă cu participarea din ce în ce mai activă și mai eficientă a sectorului privat, care poate să ofere o mare parte din aceste servicii în condiții chiar mai bune decât statul. Dacă în prima categorie statul are monopol, în cea de-a doua categoria monopolul statului asupra acestor activități nu se justifică și ele sunt din ce în ce mai mult demonopolizate, deregularizate și deschise întreprinderii private (chiar dacă se folosesc bani publici).

Și în sfârșit, a treia categorie de bunuri publice, asupra cărora părțile și practica sunt uneori diametral opuse, se localizează în sectoarele de *infrastructură fizică: utilități (apă, canal, cale ferată, deșeuri), energie, comunicații, drumuri, străzi, autostrăzi, mediul înconjurător*, considerate monopol natural, dar din ce în ce mai puțin monopol de stat. De altfel, la originea preluării acestei producții de către stat a fost lipsa de atractivitate a acestor sectoare pentru investitorii privați, date fiind dimensiunea mare a acestor proiecte și căstigurile foarte reduse din exploatarea lor. Fiind însă indispensabile societății, guvernele au intervenit în mobilizarea resurselor - pe calea fiscalității - și efectuarea investițiilor, devenind evident și proprietarul capitalului acumulat. Numai mai târziu și în condiții specifice s-a pus problema siguranței accesului cetățenilor la aceste servicii, care ar fi al doilea criteriu al bunurilor publice și care au fost transformate, în economiile socialiste și unele economii în tranziție, în sectoare strategice. Din punct de vedere economic, în condițiile economiei mondiale contemporane,

deschisă și integrată, nici un bun sau serviciu nu poate să lipsească unui consumator, deci caracterul de strategic nu se justifică. De aceea, caracterul de monopol al acestor sectoare a fost abandonat în cele mai multe țări, ele fiind deschise participării întreprinderilor privați, sub diverse forme, inclusiv prin transferul proprietății. Iar din punct de vedere al volumului investițiilor și nivelului de acces, experiențele ultimelor două decenii au dovedit că sectorul privat poate să facă investiții mai eficiente și să ofere produse mai ieftine decât sectorul de stat. Este cazul serviciilor de radio și televiziune, informatică și transmiterea datelor, telecomunicații, transporturi și chiar energie și utilități publice.

Monopolul de stat asupra activităților economice pentru producerea bunurilor și serviciilor publice nu trebuie confundat cu fondurile publice care se mobilizează sau se alocă pentru producerea sau susținerea bunurilor și serviciilor publice. Banii publici sunt de cele mai multe ori folosiți mai eficient de sectorul privat pentru a răspunde acelorași necesități sociale.

Toate aceste considerente se au în vedere la dimensionarea proprietății de stat care se privatizează. Potrivit celor de mai sus, proprietatea de stat care se justifică din punct de vedere economic - criterul cheie într-o economie de piață - este extrem de redusă, care să susțină acele activități limitate la producerea bunurilor și serviciilor publice inaccesibile producției private. De aceea și unele sectoare considerate strategice pot fi oferite la privatizare sau integrate în sectorul privat cum sunt telecomunicațiile, energia, transporturile, iar altele transformate din bunuri publice în bunuri private cum ar fi anumite utilități și investiții pentru protecția mediului, anumite servicii de îngrijire medicală, educație și pregătire, informare și cultură etc.

Libertatea economică este cea care dă substanță dreptului de proprietate și folosește piețele. Ea trebuie să fie consfințită formal (legal) și să aibă un conținut real.

DESPRE ECONOMIA DE PIATĂ ȘI TRANZIȚIE

Formalizarea juridică este simplă și ea este conținută, de regulă, în Constituție și legile economice. Detaliile ei însă pot fi deformate prin instrucțiuni separate sau reguli de aplicare, care exprimă atitudinea mai degrabă a unor instituții în stat. Trebuie să fie un consens în societate asupra respectării libertății economice, odată ce a fost consacrată prin lege.

Libertatea economică presupune *reguli și standarde egale pentru toți, informații accesibile tuturor și proceduri transparente*. Activitatea economică modernă nu se poate desfășura în afara acestor criterii, respectând principiul sfânt al egalității șanselor și diferențierii numai prin valoare și muncă (excludem norocul, moștenirea, donația etc.). Regulile trebuie să fie clare, să evite interpretările diferite sau subiective, să exclude intervenția ulterioară a funcționarilor publici, să asigure un climat de reală concurență. Ele pot să protejeze cel mult pe cei slabii, dar nu pe cei puternici. Nu trebuie să favorizeze pe nimeni, dar să-i încurajeze pe cei inventivi și muncitori. Informațiile sunt atât un bun public cât și un bun privat.

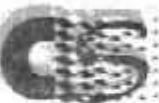
Organizarea economiei care să pună la dispoziția cetățenilor informațiile necesare este crucială. Promovarea unei culturi informaționale este importantă și pentru sectorul privat. Statul asigură ca informațiile să nu fie preferențiale, ceea ce ar distorsiona decizia economică. Libertatea economică este golită de substanță în lipsa informațiilor necesare pentru a fundamenta decizia economică, atunci când vânzătorii și cumpărătorii, producătorii și consumatorii, se întâlnesc pe piață. Buna informare și procedurile prin care aceasta se face, pentru a ajunge la toți participanții pe piață asigură transparența economiei.

Construirea și funcționarea piețelor țin de esență însăși a economiei de piață. Formarea piețelor trebuie să constituie obiectivul distinct al politicii economice. Piețele asigură acumularea de capital, alocarea eficientă a resurselor și susțin creșterea economică. Dar piețele nu pot să

funcționeze fără îndeplinirea condițiilor prealabile de care ne-am ocupat anterior: că mai mulți proprietari, producători și consumatori și libertate economică deplină. Economia de piață a apărut și s-a dezvoltat prin piețele factorilor de producție: bunuri, forța de muncă și capitalul. Aceste piețe nu au funcționat efectiv în economiile centralizate, atât timp cât resursele erau alocate prin plan. În procesul de transformare a economiilor socialiste, formarea piețelor trebuia urmărită în sine și nu ca rezultat al altor acțiuni de reformă.

Piața bunurilor și serviciilor începe cu liberalizarea activităților economice, dezetățizarea și demonopolizarea producției și distribuției, liberalizarea prețurilor și eliminarea subvențiilor și liberalizarea comerțului exterior. Liberalizări parțiale produc efecte adverse, cu consecințe pentru consumator, dar și producător, de aceea trebuie evitată segmentarea pieței prin măsuri parțiale sau secventiale, reforma trebuie făcută complet și concomitent. Piața nu va funcționa dacă nu cuprinde regimul juridic (reguli și standarde), nivelul economic (structura costurilor și formarea prețurilor), precum și infrastructura fizică (spații, depozite, mijloace de transport, mașini și echipamente pentru producție) și umană (formarea personalului, cunoștințe manageriale și de marketing).

Pe lângă politicele pasive - ca mai sus - trebuie adoptate politici active pentru stimularea formării agentilor de piață care să asigure fluiditate bunurilor și serviciilor și lichiditatea pieței. Este mai ales valabil în sectorul agricol - unde serviciile specializate de aprovizionare și desfacere sunt mai puțin dezvoltate și mai puțini întreprinzători -, dar și în sectoare mai sofisticate cum este comerțul exterior, marketingul și promovarea etc. Aici, și nu numai, guvernele pot să stimuleze prin diferite măsuri active, inclusiv de natură financiară sau fiscală, formarea structurilor pieței - instituții și participanți (ex.: bursele de mărfuri, case de comerț, societăți de achiziții și marketing, servicii de consultanță etc.). Serviciile specializate de intermediere sunt o

necesitate. Circulația informațiilor este esențială pentru stabilizarea prețurilor. Piața bunurilor și serviciilor trebuie să încuciască căt mai repede canalele de distribuție centralizate, rigide și ineficiente. Orice situație de mijloc produce distorsiuni majore, cu efecte nefavorabile asupra consumatorului, atât timp cât piața este dominată de un număr redus de producători și vânzători și nu există suficientă concurență. De aceea formarea piețelor este strâns legată de procesul de privatizare, stimularea înmulțirii producătorilor și încurajarea inițiativei particulare, eliminarea barierelor la începerea unor activități (inclusiv de ordin informațional sau finanțier), promovarea concurenței și, nu mai puțin important, dezvoltarea infrastructurii.

Dar formarea și consolidarea piețelor funcționale este o condiție sine qua non a integrării economiilor foste centralizate în fluxurile internaționale de mărfuri și, mai mult, în piața unică europeană.

Piața forței de muncă este poate piața cu cele mai multe particularități naturale și externalități, legată în mod direct de condițiile de viață exterioare locului de muncă dar și controlului veniturilor, o piață negociată, contractuală, prin intermediul instituțiilor parteneriatului social, dar expusă efectelor pieței libere a bunurilor și serviciilor. Este piața în care mecanisme ale pieței libere coexistă cu tradiții și obiceiuri, principii etice, protecția socială etc.; o piață cu tendințe de rigidizare și dependență, în cea mai mare măsură, de evoluția transformărilor de ansamblu din economie și societate. Pentru că piața muncii nu este pur și simplu locul de întâlnire și confruntare al cererii și ofertei unui factor de producție - forță de muncă -, ci reprezintă un întreg univers cu o istorie și cultură specifice, cu o anumă distribuție a calificărilor și veniturilor, cu sisteme de valori, comportamente și stiluri de viață care depășesc relațiile de piață propriu-zise.

Piața forței de muncă începe prin aplicarea libertății economice a individului, dreptul fiecărei persoane de a-și alege liber profesiunea și locul de muncă, de a-și negocia

salariul, de a hotărî singur asupra incetării sau începerei perioadei de muncă (în limitele contractuale), libertăți care nu erau cunoscute în comunism. Dar piața muncii trebuie să-și dezvolte instituțiile specifice, publice sau private, de îndrumare și informare asupra locurilor de muncă, de intermediere a cererilor și ofertelor, de reconversie și piațare, de evaluare și prognoză a cererii.

Dar cel mai mult, piața forței de muncă este legată de politiciile economice active de creare a noi lucuri de muncă, pe fondul creșterii economice de ansamblu, a stimulării economisirilor și investițiilor, a alocării eficiente a resurselor, a sprijinirii liberei inițiative și a micilor producători. Si nici politica de protecție socială nu trebuie să descurajeze încadrarea în muncă, chiar într-un context mai larg, prin înălțarea tuturor restricțiilor care ar impiedica circulația liberă a forței de muncă, inclusiv în afara granițelor naționale.

Piața financiară este formată din piața monetară și a creditului (sistemul bancar), piața de capital și alte instituții financiare nebancare (asigurări, operațiuni ipotecare, leasing), care se formează pe structura fragilă transformată din economia centralizată. Piețele financiare sunt supuse unor radicale transformări (regimul monedei și sistemul bancar, asigurările) sau inițierii, construcției și dezvoltărilor (piața de capital, leasingul, factoringul etc.).

Politica monetară constituie avantajul procesului de reformă, ca o ancoră de stabilizare macroeconomică, de reducere a inflației și relansare a creșterii economice. Politica monetară trebuie să urmărească consolidarea monedei naționale și stabilizarea ei în raporturile cu exteriorul, lichiditatea pieței monetare și dezvoltarea operațiunilor pe o piață transparentă, predictibilă și credibilă. La începutul perioadei de tranziție, când alocarea banilor în economie se face diferit și intervine explozia inflaționistă, politica monetară este restrictivă, cu un control riguros al masei monetare.

Piața monetară (inclusiv valutara)

DESPRE ECONOMIA DE PIATĂ ȘI TRANZIȚIE

începe să funcționeze prin liberalizarea costului banilor (dobândă și cursul de schimb), alocarea creditului și valutei pe piață organizată (interbancară sau liberă) și, în final, convertibilitatea deplină a monedei naționale. Dar piața monetară trebuie alimentată cu produse noi, necunoscute sistemului comunist, cum sunt titlurile financiare pe termen scurt (bonuri de tezaur, certificate de depozit, eurotitluri etc.), instrumente de plată și credit (rate, cecuri, cărți de credit etc.), care să-i confere lichiditate și oportunități pentru investitorii potențiali.

Sistemul instituțional al pieței monetare - *sistemul bancar* - este supus unui amplu proces de transformare, începând cu reorganizarea lui pe trepte distincte - banca centrală și bănci comerciale (specializate sau universale). Funcțiile băncii centrale se adaptează și se dezvoltă în conformitate cu noua structură a pieței monetare și a sistemului bancar - crește rolul dobânzii și al creditului, apar operațiunile de open-market, controlul rigid este înlocuit cu supravegherea, apare funcția de agent finanțier al statului etc. De asemenea, băncile comerciale sunt supuse unui proces de restrucțurare internă, cu accent pe întărirea capacitatii de evaluare, analiză și expunere la risc, accentuarea laturii comerciale în detrimentul celei administrative, oferă variată de produse financiare, dezvoltarea operațiunilor cu amănuntul etc.

Dar procesul cel mai dinamic îl constituie demonopolizarea activității bancare, reglementarea înființării de noi bănci pe principiul libertății economice, autorizarea și apariția de bănci noi, privatizarea băncilor de stat existente, deschiderea pieței băncilor străine, dezvoltarea operațiunilor bancare pe piață internațională și consolidarea sistemului bancar. În același context, este necesară descentralizarea și demonopolizarea sistemului de asigurări, reglementarea înființării de noi societăți de asigurare naționale și străine, dezvoltarea produselor de asigurare și stimularea canalizării resurselor atrase spre piață de capital.

Piața de capital este o instituție nouă

pentru economiile în tranziție dar indispensabilă economiei de piață care joacă rolul principal în alocarea resurselor financiare pe termen lung pentru investiții productive. Presupune reglementarea emisiunii și negocierii valorilor mobiliare (acțiuni și obligațiuni), a burselor de valori, a instituțiilor de intermediere, a societăților și fondurilor de investiții, a băncilor de investiții și a altor instituții financiare de intermediere. Formarea pieței de capital necesită și politici guvernamentale active de urmărire și stimulare a înființării instituțiilor bursiere și intermediare, de asigurare a transparenței și înregistrărilor, de creare a produselor și alimentare a pieței, de supraveghere a stabilității și fluidității pieței.

Proiectarea unui nou sistem de protecție socială este menită să asigure folosirea corectă și eficientă a banilor publici, să compenseze efectiv categoriile defavorizate (bătrâni, copii, șomeri), concomitent cu redefinirea rolului statului în corectarea imperfecțiunilor sistemului economiei de piață și reforma administrației publice. Protecția cetățenilor nu este nouă pentru fostele juri socialiste, numai că ea se transformă dintr-o protecție economică (inexistența șomajului) și socială (cu tot sistemul de beneficii pe care socialismul le acorda muncitorilor) într-o protecție exclusiv socială și transferarea ei preponderent de la nivelul întreprinderii la nivelul statului. Cum am văzut, economia de piață are și forme private de protecție socială, când oamenii sau întreprinderile inițiază economisiri pentru acoperirea unor evenimente dificile viitoare, previzibile (bătrânețea) sau neprevizibile (imbolnăviri, accidente).

Resursele mobilizate pentru sistemul protecției sociale au un impact major asupra dezvoltării într-o economie de piață. Având în vedere dimensiunea lor, modul în care sunt economisite, folosite sau realocate poate să influențeze volumul total al resurselor financiare disponibile pentru investiții pe termen lung. Fondurile de pensii disponibilizează cele mai mari resurse pe piață de

capital. De aceea, reforma sistemului de pensii, în cadrul reprojecției sistemului de protecție socială, poate să constituie una din cele mai îndrăznețe transformări ale fostelor economii centralizate.

Cele patru obiective mari ale procesului de transformare a economiilor centralizate într-o economie de piață nu sunt și singurele obiective de politică economică în perioada de tranziție. Literatura economică, programele politice, programele de guvernare abundă în măsuri și propuneri de reformă, de la reforma sistemului fiscal, la restrucțuirea întreprinderilor și ajustarea sectorială, de la promovarea investițiilor străine directe și dezvoltarea exporturilor, la stimularea cercetării și inovației și protejarea economiei naționale sau subvenționarea agriculturii. Toate sunt măsuri de reformă economică, dar nu tin de esența transformării sistemului economic de comandă. Fiscalitatea a fost și în sistemul comunist, numai că impozitele erau diferite; reforme fiscale s-au introdus și în economiile de piață, la fel cum echilibrul bugetar a fost o regulă de fier în economia centralizată și el nu tine de economia de piață (ex.: politici fiscale restrictive, controlul deficitului bugetar, ca măsură de reformă). Finanțarea deficitului bugetar este o nouitate și este de esență economică de piață, dar ea face parte din funcționarea piețelor financiare. La fel, restrucțuirea întreprinderii și ajustarea sectorială se încadrează într-o reformă permanentă, comună oricărui economii de piață care își pierde competitivitatea sau care trebuie să-și crească productivitatea.

Atragerea investițiilor străine și dezvoltarea exporturilor sunt preocupările principale ale celor mai dezvoltate economii de piață, nefiind specifice economiilor în tranziție, dar nu se produc dacă economia nu a fost transformată, sunt mai degrabă un efect și nu o cauză (într-o anumită măsură și invers este adevărat, dar ca o anoră externă mai mult decât un proces intern de transformare); au însă influență asupra stabilizării și dezvoltării economiilor în transformare. Iar reforma majoră a cercetării și inovației constă

în internalizarea costurilor în activitatea de producție și reflectarea lor (ca și cheltuielile de protejare a mediului), alături de celelalte intrări (factorii de producție) într-un prețul produsului finit, de pe piață și în prețul bunurilor și serviciilor.

Sunt numai câteva exemple. Ele pot să continue. Politicile economice și programele de guvernare trebuie să cuprindă tot ansamblul activităților economice, cu elementele lor de continuitate și discontinuitate. Economia este complexă și nu se opresc ca să se transforme sau să se reformeze, ci continuă să funcționeze mai bine sau mai rău. Sensul reformelor este ca economia să funcționeze mai bine, să producă mai multe produse și servicii pentru nevoile neînlimitate ale oamenilor, să genereze permanent bune stări. De aceea reformele sunt permanente. Ceea ce, într-un fel, întreține o stare de tranziție permanentă a unei economii, de la un stadiu inferior de funcționare și dezvoltare, la un stadiu superior, din economia centralizată.

Piețele. Tranziția de la economia centralizată, de tip communist, la sistemul economic de piață înseamnă, însă, o transformare sistematică, pe structura celor patru obiective de mai sus, și ea este unică, istorică, irrepetabilă, temporară, trebuie să aibă un termen și să dureze cât mai puțin (5-10 ani). Ea cuprinde și celelalte reforme, le integrează într-un sistem, le denilează concomitent, dar nu permanentează starea de transformare sistematică. Si aici se desparte de reformele permanente și de tranziția spre mini-bune a economiei.

Lichiditatea pieței monetare și dezvoltarea operațiunilor pe o piață transparentă, predictibilă și stabilită sunt elementele de bază ale politicii de tranziție, când alocarea banilor în economie se face prin mecanismul inflaționist.

Starea de echilibru și creșterea economică. Politica monetară este restrictivă, cu un control. Economia de piață, cu diferențieri de la țară la țară între cele două modele de

referință - liberalismul clasic și intervenționismul keynesist - s-a impus ca organizarea cea mai eficientă a economiei în istoria omenirii. După căderea comunismului și renunțarea la planificarea centralizată în economiile de tip marxist, întreaga economic mondială, și în cadrul ei economiile naționale, aplică aceleași mecanisme de piață, folosesc aceleași instrumente și urmăresc aceleași obiective.

Mai ales în perioada postbelică, analiza economică urmărește evoluția indicatorilor la nivel macroeconomic - care cuprinde echilibrul de ansamblu al economiei și fluxurile mari care îl determină, cum sunt economisirile și investițiile, nivelul prețurilor și gradul de folosire al forței de muncă - sau la nivel microeconomic - care se apropie mai mult de activitatea vânzătorilor și cumpărătorilor, a producătorilor și consumatorilor pe piață, formarea prețurilor, echilibrarea cererii și a ofertei, imperfecțiunile și disfuncționalitățile pieței etc.

Din punct de vedere al lucrării noastre ne interesează starea de echilibru la nivel macroeconomic și fluxurile de factori care determină creșterea economică. În sinteză, politiciile macroeconomice analizează și influențează evoluția produsului intern brut (PIB) - creștere economică sau recesiune - nivelul general al prețurilor (inflația), gradul de folosire al forței de muncă (șomaj) și echilibrul extern (balanța de plată). Cunoașterea și înțelegerea acestor fenomene ajută la conceperea și aplicarea politicilor economice de îmbunătățire a performanțelor economiei sau de evitare a unor recesiuni majore, ambele situații afectând activitatea și bunăstarea oamenilor.

Analiza macroeconomică decantează fluxul principal format din totalitatea activităților de producție și reproducție, pe care oamenii le desfășoară fără întrerupere în fiecare zi și care generează bunurile și serviciile necesare traiului. Obiectivul final al oricărei economii este capacitatea ei de a produce o cantitate de bunuri și servicii cât mai mare pentru membrii acelei societăți,

care determină nivelul de bunăstare al unui popor. Si acest flux al producției naționale se numește produsul intern brut (PIB) sau produsul național brut (PNB).

Produsul intern brut este format din totalitatea valorii de piață a bunurilor și serviciilor produse într-o țară de-a lungul unui an. El este rezultatul combinației factorilor de producție; a factorilor de producție primari - muncă și pământul (resursele naturale) - care sunt factori existenți într-o economie și factori creați de însuși sistemul economic, capitalul, în procesul de producție (economiile moderne îmbunătățesc sau crează tot mai mult și factorii primari în procesul de producție, funcție asupra cărora vom reveni).

O economie nu folosește însă niciodată întregul potențial al resurselor de care dispune -factorii de producție - și mai ales combinația acestor factori este diferită de la țară la țară, funcție și de politicile economice care se aplică. De aceea, există un *produs intern brut potențial*, care ar trebui să fie constant în creștere și un *produs intern brut real*, care este sub PIB-ul potențial și oscilează tot timpul, ca urmare a ciclurilor de producție (perioadele de dezvoltare sau reducere a PIB-ului real). Folosirea integrală a resurselor unei economii înseamnă atingerea limitei posibilităților de producție la un moment dat (amintită anterior), similară cu producția potențială. Există totdeauna un decalaj între PIB-ul potențial și PIB-ul real, determinat de ciclurile de producție care înregistrează abateri de la limita posibilităților de producție (PPF).

Atunci când o economie încearcă să producă mai mult decât potențialul său, resursele sunt folosite prea intensiv și prețurile încep să crească din ce în ce mai mult (inflație). Invers, când o economie produce mai puțin decât potențialul ei, atunci apar capacitați de producție nefolosite și forță de muncă nefolosită (șomaj). Producția potențială este constantă între aceste două extremități, determinată de folosirea eficientă a forței de muncă disponibile în economie, pentru prelucrarea resurselor naturale

(pământul) și a capitalului, cu tehnologiile existente la un moment dat. Evoluția produsului intern brut, oscilația producției reale față de producția potențială - limită posibilităților de producție - a făcut obiectul diferitelor interpretări ale teoriei economice, despre care am vorbit mai sus, în încercarea de a-i determina cauzele și a-i identifica soluțiile. Cauzele posibile ar fi că echilibrul pieței nu se stabilește totdeauna la timp, efectele opțiunilor pe diferite piețe se produc cu întârziere, măna invizibilă nu funcționează perfect, piața are imperfecțiuni iar politicile economice nu anticipă forțele care generează dezechilibre și intervenția guvernelor poate să provoace noi distorsiuni. Menținerea produsului intern brut real cât mai aproape de cel potențial, suprapunerea lor ideală, determină o creștere economică constantă - obiectivul oricărui politici economic. *Care sunt obiectivele stabilității macroeconomice și instrumentele de acțiune folosite?*

Folosirea celuia mai important factor de producție - forță de muncă - într-o proporție cât mai mare, adică *un nivel scăzut al somajului*, este o problemă centrală a economiilor contemporane. În perioadele cu somaj ridicat, producția este sub potențialul economiei (legea lui Okun). Dar somajul generează nu numai pierderi economice, ci are și efecte sociale, deteriorează starea fizică și psihică a oamenilor. În afară de somajul întreținut de deplasarea forței de muncă între zone geografice sau sectoare, din punct de vedere economic există un somaj structural - determinat de dezechilibrul între cererea și oferta forței de muncă - și un somaj ciclic - când cererea de forță de muncă este scăzută, ca urmare al scăderii activității în mai toate sectoarele economice. Piața muncii este cea mai rigidă, creșterea sau scăderea prețului forței de muncă, în condițiile în care salariile sunt puțin flexibile, nu este de natură să echilibreze singură cererea și oferta de muncă. Stabilirea salariilor este un proces mai mult administrativ și rezultat al negocierilor salariale, iar scăderea lor în caz de supraofertă de forță

de muncă este practic imposibilă. Majoritatea economiștilor localizează soluțiile la nivel microeconomic. Somajul ar putea fi redus prin îmbunătățirea serviciilor pe piață forței de muncă, programe active de reconversie și angajare, înlăturarea obstacolelor administrative și corelarea pieței cu politica de protecție socială, crearea de locuri de muncă etc.

Menținerea stabilității prețurilor în cadrul piețelor libere este un alt obiectiv al politicilor macroeconomice. Stabilitatea înseamnă că nivelul general al prețurilor să nu crească sau scadă brusc sau dincolo de anumite limite considerate rezonabile (de regulă sub 10%). Prețurile sunt criteriu de măsurare al valorii bunurilor și serviciilor într-o economie. Dacă acest criteriu se schimbă mult și des, întregul sistem de relații pe piață este supus schimbării, relațiile contractuale se distorsionează și sistemul de prețuri nu mai este ancora de echilibrare a economiei. În plus, stabilitatea prețurilor determină o alocare mai eficientă a resurselor într-o economie de piață.

Nivelul general ai prețurilor se măsoară prin indicele prețurilor de consum (CPI - consumer price index), care reprezintă costul unui număr de produse de consum (alimente, locuință, îmbrăcăminte, servicii de sănătate etc.) pe segmente de populație, de regulă din mediul urban. *Rata de creștere sau de scădere a nivelului prețurilor de la un an la altul* reprezintă inflația.

Stabilitatea prețurilor nu înseamnă nici prețuri fixe și rigide - ca în economia planificată - nici controlul prețurilor, ca în cazul economiilor de război sau imediat după, care ar fi de natură să împiedice măna invizibilă în alocarea eficientă a resurselor și ar anula practic funcționarea principiilor pieței. Fără modificarea prețurilor și semnalul corespunzător pe care piața îl transmite, producătorii nu ar avea nici un stimulent pentru realocarea resurselor în alte sectoare, mai profitabile și deci mai cerute pe piață, mai necesare societății. Dar trebuie evitată evident și hiperinflația, creșterea accelerată și dramatică a prețurilor. Stabilitatea prețurilor

presupune o inflație moderată, care să permită sistemului de preturi să funcționeze flexibil și eficient.

Economistii au identificat două efecte majore ale inflației mari (galopante sau superinflație): distorsionarea prețurilor relative, a producției diferitelor bunuri și servicii ca și a producției și folosirii forței de muncă, pe de o parte, precum și redistribuirea inechitabilă a venitului între diferite categorii ale populației. Deci inflația produce costuri economice și sociale, reduce eficiența folosirii resurselor și distrugă informațiile de preț atât de necesare consumatorului. Tocmai din cauza acestor costuri - reale sau percepute - politicile pentru controlul inflației la un nivel cât mai scăzut (3-5%) a devenit principalul obiectiv al politicilor economice moderne.

Inflația este un fenomen complex. Oferta agregată și cererea agregată (pe care le vom prezenta mai târziu) sunt esențiale pentru înțelegerea procesului inflației. Cercetări postbelice relevă o legătură invers proporțională între inflație și șomaj: reducerea inflației (stimularea ofertei) generează creșterea șomajului iar creșterea ratei prețurilor și a salariilor (stimularea cererii) determină reducerea șomajului (curba lui Phillips). Evoluții ulterioare au demonstrat că această relație este valabilă pe termen scurt, în timp ce pe termen lung, o inflație ridicată naște expectații inflaționiste și modifică relația.

Politicele economice care urmăresc să scadă inflația fără să crească șomajul, numite și *politica veniturilor*, încearcă să modereze inflația prin metode directe, cum ar fi măsuri de control a salariilor, apeluri în favoarea menținerii salariilor sau creșterea lor moderată, astfel încât creșterea nominală a cererii agregate să se absorbe mai mult de productivitate.

Măsurile efective de reducere și control a inflației sunt politicele monetară și fiscală. Teoria și practica economică au înregistrat experiente diferite ca instrucțiuni de control voluntar al prețurilor și salariilor (dar care s-au dovedit inechitative și fără efect, ca și controlul impus), impozitarea

veniturilor sau stimularea angajaților în perioade de declin economic. Evoluțiile înregistrate însă în ultimele decenii au dovedit că întărirea mecanismelor de piață și a forțelor pieței sunt remediiile cele mai eficiente în combaterea inflației. Prețurile și salariile sunt menținute la un nivel moderat sau scăzute prin dereglementare și privatizare, demonopolizare și protejarea concurenței, întărirea disciplinei de piață și a funcționării piețelor.

Echilibrul economic extern este alt obiectiv al politicii macroeconomice, care a devenit și mai important în condițiile globalizării economiei mondiale și integrării piețelor financiare și de mărfuri. Toate economiile de piață sunt economii deschise, care exportă și importă bunuri și servicii, contractează credite pe piață exterană, efectuează investiții în străinătate și transferă tehnologii, călătoresc peste hotare fără nici un fel de restricții. Comerțul internațional ca și fluxurile internaționale de capital au luat o amplitudine fără precedent, înregistrând ritmuri de creștere mai ridicate decât producția națională de bunuri și servicii. Unele țări participă cu mai mult de jumătate din economiile lor la circuitul economic internațional.

Toate țările încearcă să fie exportatori net (valoarea exporturilor mai mare decât cea a importurilor) sau să compenseze deficitul contului curent cu un excedent confortabil al contului de capital. Unele reușesc, altele nu. În cadrul echilibrului general al relațiilor internaționale, performanța externă este legată de echilibrul intern și, în consecință, de performanța economiei naționale. În cadrul acestui echilibru, politicele economice urmăresc, evoluția fluxurilor de plăti cu străinătatea și a cursului valutar (prețul monedei naționale în raport cu monedele străine).

Când cursul de schimb valutar al unei țări crește, exporturile devin mai scumpe și importurile mai ieftine; când cursul de schimb se deteriorează (scade), importurile se scumpesc și exporturile devin mai competitive, iar inflația tende să crească. Când deficitul comercial crește (importurile cresc

mai repede decât exporturile), cursul de schimb scade; la fel inflația internă mare deteriorează cursul de schimb (produsele interne devin mai scumpe), care la rândul lui deteriorează deficitul comercial. Iar pentru echilibrarea balanței comerciale presupune, printre altele, deteriorarea cursului de schimb.

Pentru a evita această situație, majoritatea țărilor conduc politici de atragere a intrărilor de capital străin pentru echilibrarea balanțelor lor de plată externe. Este evidentă deci relația dintre echilibrul intern și echilibrul extern al economiei.

Politiciile economice în țările cu economie de piață urmăresc realizarea unei creșteri economice în condițiile menținerii stabilizării macroeconomice, prin combinarea obiectivelor de mai sus. Pentru acesta se folosesc patru seturi de instrumente ale politicii macroeconomice (variabilele economice sub controlul direct sau indirect al guvernului); prin schimbarea instrumentelor politicii sale, guvernul poate conduce economia spre un mix al producției mai bun, în condiții de stabilitate a prețurilor, folosirea a forței de muncă și echilibrul extern. Aceste instrumente sunt:

Politica fiscală - primul instrument al managementului macroeconomic, care constă în nivelul de impozitare pentru realizarea veniturilor bugetului și cheltuielile statului. Cheltuielile statului sunt destinate în primul rând asigurării bunurilor și serviciilor publice și delimită securitatea publică și privată într-o economie și stabilește ce cotă din PIB se consumă în comun de întreaga colectivitate și cît separat, în mod individual de sectorul privat. Iar cheltuielile guvernamentale pot influența, la rândul lor, nivelul PIB-ului. Pe de altă parte, impozitele sunt sursa veniturilor care acoperă cheltuielile statului, dar reduc și veniturile personale și ale sectorului privat. Reducând veniturile, scad și cheltuielile de consum, reducând cererea agregată și deci nivelul PIB-ului. Totodată, impozitele influențează și nivelul prețurilor pe piață între producători și consumatori, creând stimulente și comportamente specifice funcție

de nivelul impozitelor.

Politica monetară - care cuprinde managementul banilor și a masei monetare, a creditului și a sistemului bancar ale unui țară de către banca centrală. Controlul masei monetare, prin mărirea sau micșorarea cantității de bani pusă în circulație de Banca Centrală influențează și nivelul dobânzii, stimulând sau descurajând investițiile. În perioade de politici monetare restrictive, rata dobânzii crește, care conduce la scăderea inflației dar și a volumului PIB în economie. Relația dintre masa monetară, nivelul inflației, al producției și al șomajului este extrem de sofisticată și controversată, mai ales între politicieni dar și între economisti.

Politica veniturilor, pe care am mai amintit-o, urmărește relația prețuri - salarii ca remediu pentru stabilizarea inflației. Dacă soluția tradițională pentru reducerea inflației a fost permanent aplicarea politicilor fiscale și monetare restrictive, care reduceau volumul activității economice și creșteau nivelul șomajului, s-au căutat alternative mai puțin costisitoare cum sunt restricțiile la majorarea prețurilor și salariilor, parteneriatul social etc., care nu s-au dovedit însă la nivelul așteptărilor. Unii economisti le găsesc pur și simplu ineficiente, iar alții chiar dăunătoare pentru piață;

Politica economică externă - cuprinde politica de comerț exterior, politica cursului de schimb valutar și politica privind investițiile străine și atragerea fluxurilor de capital exterior pentru echilibrarea economiei. Politica economică în acest sector urmărește menținerea echilibrului balanței comerciale sau a contului curent, pentru întărirea încrederii în moneda națională și stabilizarea cursului de schimb, precum și managementul cursului de schimb pentru stimularea exportului și atragerea capitalului străin.

Politicele macro-economice au devenit instrumente eficiente în rezolvarea problemelor economiilor naționale (creșterea economică, șomajul, inflația, sectorul extern) dar au generat și multe controverse și dileme. Indiferent de nivelul de dezvoltare și de

orientare apolitică, o țară cu economie de piată, în procesul creșterii economice nu poate scăpa de inflație sau șomaj și nu pot evita costurile stabilizării economiei din starea de recesiune sau când pur și simplu anticipațiile și remedierele au fost greșite. Dar tocmai multitudinea combinațiilor posibile ale instrumentelor de politică economică pot deschide cîmp larg greselilor, opțiunilor nepotrivite, care să conducă fie la scăderea ritmului de creștere fie la noi dezechilibre în economie. Si aceste opțiuni, la îndemâna guverninelor, pot să fie extrem de dureroase pentru populație. Mai ales într-o economie în tranziție, cu ambiții de a-și transforma economia și unde lecția economiei de piață este mai puțin cunoscută.

Forțele care operează la nivelul macroeconomici sunt prezentate în diagrama de mai jos, care reprezintă în același timp variabilele mari care afectează macroeconomia. Ele reprezintă, de fapt, cererea agregată și oferta agregată de factori de producție, care influențează nivelul producției.

Instrumentele de politică economică și variabilele externe sunt organizate în două categorii: cele care influențează oferta agregată și cele care influențează cererea agregată. Această separare este importantă pentru a înțelege ce elemente determină creșterea sau scăderea producției, a prețurilor și somajului, atât pe termen scurt cât și pe termen lung.

Oferta agregată (prescurtat AS - aggregate supply) reprezintă totalitatea bunurilor și serviciilor produse în economie, la libera alegere a întreprinderilor, și vândută într-o anumită perioadă de timp. Oferta agregată depinde în mare măsură de nivelul prețurilor, de capacitațile de producție și de nivelul costurilor. Atunci când nivelul prețurilor este scăzut, iar costurile sunt mari, nu pot fi folosite integral capacitațile de producție. În perioade cu cerere ridicată - cum a fost perioada imediat după război - capacitațile de producție pot fi utilizate în mod excesiv, dincolo de limita posibilităților de producție, iar producția nu poate fi susținută pe termen lung (apar distorsiuni de

prețuri sau de costuri).

Oferta agregată este strâns legată de capacitatea de producție potentială a unei țări și este determinată de factorii de producție (cei mai importanți fiind munca și capitalul) și de eficiența cu care sunt combinate acești factori (adică nivelul tehnologic și de organizare), ca și de nivelul impozitelor sau alte măsuri de politică economică.

În reprezentare grafică, *curba ofertei agregate reprezintă raportul dintre prețurile pe care le solicită producătorii și volumul producției pe care pot să o vândă.*

Cererea agregată (prescurtat AD - aggregate demand) cuprinde cantitatea totală a producției pe care consumatorii, întreprinderile, guvernul și străinii sunt gata să o cumpere, la libera lor alegere, într-o anumită perioadă de timp. Cererea agregată depinde de nivelul prețurilor și veniturilor, ca și de politicile fiscale și monetare.

Cu alte cuvinte, cererea agregată măsoară suma cheltuielilor efectuate de toate entitățile din economie pentru bunuri de consum sau de investiții. Achizițiile totale ale populației, întreprinderilor guvernului și străinii le fac depind de nivelul prețurilor la care aceste bunuri sunt oferite, de nivelul veniturilor oamenilor, de condițiile financiare și de așteptările lor cu privire la viitor, de condițiile economice internaționale cât și de politiciile fiscale și monetare ale guvernului.

Curba cererii agregate reprezintă grafic ceea ce ar cumpăra toate entitățile din economie - consumatori, întreprinderi, guvern și străini - la anumite niveluri agregate ale prețurilor.

Echilibrul de ansamblu al economiei este determinat de interacțiunea dintre oferta agregată și cererea agregată. Si aceasta reflectă nivelul producției naționale, nivelul prețurilor și gradul ocupării forței de muncă la care producătorii vând și consumatorii cumpără liberi anumite cantități.

Combinând curba ofertei (AS) și curba cererii (AD) se determină valoarea de echilibru a prețului și cantității, adică produsul intern brut real, la un nivel de preț care-i

multumeste atât pe cumpărători cât și pe vânzători. Având în vedere forțele care determină AS și AD, economia este în echilibru la punctul E.

Deci, interacțiunea dintre oferta agregată, determinată în principal de PIB-ul potențial, și cererea agregată, determinată de venituri și cheltuieli generează indicatori macroeconomici: nivelul PIB-ului real, numărul de locuri de muncă și rata somajului, prețurile și rata inflației.

Funcție de impactul pe care oferta agregată sau cererea agregată îl au asupra producției naționale, teoria generală și practica economică se împarte în (1) teoria (politicii) stimulării ofertei (producției) - supply side economics - și (2) teoria (politicii) stimulării cererii (consumului) - demand side economics.

Stimularea cererii aggregate (demand side economics) este asociată, de regulă, cu doctrina keynesistă: producția națională și folosirea forței de muncă sunt determinate în principal de cererea agregată. În consecință, pentru depășirea stării de recesiune și combaterea somajului, guvernul trebuie să sporească cheltuielile și să investească mai mult, de regulă în proiecte mari de infrastructură, să sporească achizițiile de la sectorul privat (vezi furnitura militară), etc. Pentru susținerea acestor cheltuieli, se măreste fiscalitatea și creste masa monetară în economie. Politică fiscală laxă (se admite deficit bugetar pentru investiții și alte cheltuieli publice) și politică monetară expansionistă. În felul acesta, stimularea cererii antrenează creșterea ofertei, deci a producției, se crează noi locuri de muncă și se actionează împotriva ciclului dependent. Aceasta a fost doctrina și practica dominantă în perioada postbelică, până spre anii '80.

Stimularea ofertei agregate (supply side economics) asociată de regulă cu liberalismul clasic și neo-clasicismul, a apărut prin anii '70, ca reacție la politicile economice orientate prea mult pe managementul cererii agregate. Obiectiunea

principală era că orientarea spre politici fiscale excesive, care susțin acțiuni pe termen scurt, sunt de natură să pună în pericol performanța economică pe termen lung. Economia este capabilă din propriul ei potential și trebuie mobilizate forțele interne. Doctrina stimulării ofertei pune accentul pe promovarea instrumentelor de stimulare a muncii și economisirilor, echilibrarea bugetului și reducerea cheltuielilor guvernamentale, concomitent cu importanța scăzută a managementului cererii. În consecință, ei propun reducerea masivă a fiscalitatii (care încurajează economisirile și investițiile private), ca remediu contra recesiunii economice și al scăderii productivității. A fost aplicată în SUA de Administrația Reagan (1981-89), în Anglia de Guvernul Thatcher (începând cu 1979) și în alte țări europene într-o formă mai atenuată.

Stimularea ofertei agregate pretinde politici de creștere economică pe termen lung, mai degrabă decât politici de stabilizare economică pe termen scurt. Desi politici adoptate sunt dintre cele mai diferite, s-au conturat trei forme mai importante: retragerea din keynesism, accentul pe stimulente și reducerea impozitelor.

Adeptii stimulării ofertei, teoretiști și politicieni, consideră că statul s-a implicat pre mult și că economiile au devenit prea dependente de programele de stimulente și compensare a veniturilor. Ei consideră că o retragere a guvernului din conducerea economiei ar stimula inovația și ar îmbunătăți productivitatea. În plus, trebuie să crească rolul stimulentelor și piața să se întoarcă la valorile traditionale: muncă, economisiri și inițiativă. Si, în sfârșit, promovează impozite scăzute și o restructurare a sistemului de impozitare.

Problema asigurării echilibrului economiei au preocupat cercetătorii și politicienii mai ales după anii '60, care să caute soluții pentru reducerea inflației și scăderea somajului.

Monetaristii sunt de părere că inflația se poate controla prin controlul masei

monetare. El sunt împotriva politicilor monetare active. Creșterea masei monetare își face efectul cel mult în 6 luni (până la doi ani) și deci nu trebuie folosită pentru reglarea economiei în recesiune. În consecință, masa monetară trebuie să crească într-un ritm constant, altfel va avea mai degrabă un efect negativ asupra economiei. Controlul se efectuează prin rata reală a dobânzii și nu prin rata nominală. În general, ei consideră că politica fiscală nu are efecte asupra produsului intern brut, dar sunt în favoarea reducerii ponderii statului în economie. Economia este mai stabilă atunci când este lăsată singură, decât atunci când intervine guvernul cu politici discreționare, care produc cele mai mari fluctuații în economie. Monetariștii, ca și keynesiștii, sunt de părere că inflația nu poate fi redusă fără ca ea să genereze recesiune.

Insuccesul politicilor de reducere a inflației în anii '70 prin politici macroeconomice active, a condus la reconsiderarea premiselor economiei moderne și formularea teoriei echilibrului așteptărilor raționale, care pleacă de la trei elemente: nevoie de a modela în mod explicit motivele și stimulele microeconomice ce determină acțiunile și responsabilitățile individuale, rolul așteptărilor și ajustarea lor la noile informații și scopul limitat al stabilizării discreționare a prețurilor. Așteptări raționale sunt atunci când oamenii își formează o părere despre viitor în baza unor informații pe care le folosesc eficient și nu fac greșeli sistematice în așteptări. Dacă politicile guvernamentale vor fi percepute corect, atunci ele nu vor avea efecte contrare sau catastrofale (ex.: o politică monetară restrictivă va reduce inflația fără recesiune neapărat).

Abordarea echilibrului așteptărilor raționale urmărește construirea raporturilor macroeconomice prin fundamente explicit microeconomice, cum sunt presupunerea că persoanele maximizează utilitatea, întreprinderile maximizează profitul și atunci piețele sunt în echilibru. Accentul pe echilibrul piețelor este mult mai important decât prezumția de așteptări raționale.

Această componentă de echilibru este cunoscută și ca macro-economia neo-clasică.

Teoria echilibrului așteptărilor raționale a generat două feluri de politici economice: abordarea mai sofisticată a comportamentelor (operatorii economici nu reacționează mecanic la schimbările de politică economică, ci le interpretează și încearcă să le pătrundă sensul și efectele pe termen lung) pune accent pe credibilitatea politicilor și încercarea de a construi macroeconomia pe fundamente microeconomice (ex.: stabilizarea ratelor impozitului, schimbări instituționale etc.).

Economisirile și investițiile - surse ale dezvoltării economice

Produsul intern brut - volumul producției naționale - este format dintr-o multitudine de bunuri și servicii individuale, produse sau consumate în fiecare zi de toți locuitorii țării sau exportate.

La o privire mai atentă, aceste bunuri și servicii sunt cele pe care le cumpără populația, gospodinile, pentru consumul personal și familial (alimente, îmbrăcăminte, ustensile casnice, aparatură electronică etc) din veniturile personale (salarii, dividente din investiții personale sau alte câștiguri). Deci ele folosesc consumului individual și se numesc bunuri de consum. Ele reprezintă o parte importantă a fluxurilor de bunuri și servicii în producția națională și absorb cea mai mare parte din veniturile populației (cheltuielile pentru consum).

Există o categorie de bunuri și servicii al căror consum nu se termină niciodată și sunt permanent în posesia cuiva (mașini și utilaje, clădiri, drumuri, poduri, mobilier de birou etc), care își transferă numai o parte din valoarea lor în consumul curent. Ele se numesc bunuri de investiții sau bunuri de capital, dețin o pondere importantă

a producției naționale și au un rol esențial în dezvoltarea economică și crearea bunăstării. Aceste bunuri sunt procurate din resursele proprii ale întreprinderilor sau din resurse atrasă reprezentând economisirile populației (acea cotă care nu se cheltuie pe bunurile de consum).

Din punct de vedere al producției, *produsul intern brut este format din bunurile de consum și bunurile de investiții*, fiecare cu un rol important în menținerea și dezvoltarea economiei și societății.

La rândul lor, cele două fluxuri de produse sunt formate din bunuri publice și din bunuri private.

Astfel, bunurile de consum în marea lor majoritate sunt achiziționate de persoane particulare pentru consum propriu, numite bunuri private. Dar o parte din bunurile și serviciile pentru consumul individual sunt furnizate de stat, cum ar fi învățământul, serviciile de sănătate, pompierii etc. Toate bunurile și serviciile plătite din veniturile statului (buget), deși sunt destinate consumului individual, constituie categoria bunurilor publice.

La fel, bunurile de investiții care sunt achiziționate din resurse private pentru întreprinderi (fabrici, echipamente, clădiri etc) sunt bunuri private, iar cele care sunt dezvoltate de stat (șosele, diguri, școli etc) sunt bunuri publice.

Deci, din punct de vedere al resurselor (cheltuielilor), *produsul intern brut - producția națională de bunuri și servicii - este format din valoarea consumului și investițiilor, private și publice*, inclusiv achizițiile guvernamentale, la care se adaugă și valoarea netă a exporturilor (după ce au scăzut importurile).

Așa cum am arătat mai sus, PIB-ul se calculează prin prisma producției (bunuri de consum, bunuri de investiții), dar și prin prisma veniturilor sau a costurilor (venituri private - salarii, chirii, dividente, profituri - și venituri publice - impozite). Deci PIB-ul este nu numai cantitatea totală de bunuri și servicii, dar în același timp reprezintă

totalitatea costului factorilor (salarii, dobânda, chirii, și profituri) necesari pentru producerea acestor bunuri și servicii finite.

Definiția completă a produsului intern brut este:

- cheltuielile pentru consumul personal de bunuri și servicii (C), plus
- investițiile brute interne în sectorul privat (I), plus
- cheltuielile guvernamentale pentru bunuri și servicii, de consum și investiții (G), plus
- exporturi nete sau exporturile minus importurile (X)

adică formula:

$$\text{PIB} = C + I + G + X \quad (1)$$

Totodată, din punct de vedere al cheltuielilor, expresia PIB - ului este:

- salarii, dobânzi, chirii și profituri (V), plus
- taxe și impozite (T), plus
- amortismente (A)

adică formula:

$$\text{PIB} = V + T + A \quad (2)$$

Veniturile (V) sunt folosite pentru bunurile de consum (C) sau pentru investiții (I), atât o parte din veniturile personale, reprezentând economisirile (PS = personal savings) cât și profiturile întreprinderilor care se acumulează tot pentru investiții (BS = business savings). Deci veniturile pot fi exprimate $V = C + PS + BS$

$T = G$ (taxele și impozitele sunt destinate întotdeauna achizițiilor guvernamentale, în afară de transferuri care nu se calculează). Excedentul bugetar reprezintă economisirile guvernului (S=savings), adică GS, pentru acea parte care nu este cheltuită în anul curent; Deci sectorul guvernamental poate fi exprimat prin formula : $T = G + GS$

Amortizările sunt de fapt tot economisirile întreprinderilor (BS)

Deci formula (2) se mai poate scrie :

$$\begin{aligned} \text{PIB} &= V + T + A = (G+GS) \\ &+ (C+PS+BS) + (BS) \end{aligned} \quad (3)$$

Dar cantitățile (1), (2) și (3) sunt egale (exprimări diferite ale PIB-ului), astfel:

DESPRE ECONOMIA DE PIATĂ ȘI TRANZIȚIE

$$\begin{aligned} C+I+G+X &= V+T+A = \\ (G+GS) + (C+PS+BS) + (BS) &= \\ G + C + (GS+PS+BS) \end{aligned}$$

sau

$$I + X = S \quad (P+B+G) \text{ sau } I + X = S \quad (\text{economisiri totale}) \quad (4)$$

Dacă considerăm sectorul X fie excedent sau deficit extern, el reprezintă fie investiție străină netă și se adaugă la I (investiții nete), fie este materializat în importuri mai mari și se adaugă la economisirile totale (S). În această interpretare a sectorului extern se ajunge la egalitatea;

$$I = S \quad (5).$$

Deci o identitate totală între investiții (producția națională minus bunurile de consum) și economisiri (veniturile totale minus cheltuielile de consum).

Producția națională ajustată ca mai sus, care cuprinde numai economisirile și investițiile ce contribuie direct la bunăstarea economică a dat naștere unui alt indicator - bunăstarea economică netă, care este diferită de venitul național (format din consum, cheltuielile guvernamentale, exporturile nete și investițiile nete, adică PIB minus amortizările).